

PROF. S. CHELOUKHINE.

LE TRAITÉ DE VARSOVIE ENTRE LES POLONAIS ET S. PETLURA

21. IV. 1920.

Проф. С. Шелухин.

Варшавський договір
між
Поляками й С. Петлюрою

21 квітня 1920 року.

ПРАГА. 1926

В-во „Нова Україна“.

PROF. S. CHELOUKHINE.
LE TRAITÉ DE VARSOVIE ENTRE LES POLONAIS ET S. PETLURA
21. IV. 1920.

Проф. С. Шелухин.

Варшавський договір
між
Польками й С. Петлюрою

21 квітня 1920 року.

—

ПРАГА. 1926

В-во „Нова Україна“.

P 10844

P - XI 1990

30 JUN 2003

Múzeum československé
Druhá Vlna, Samova ul. 666.
672 00 Brno

С. ШЕЛУХИН.

Варшавський договір між Поляками

й С. Петлюрою

21 квітня 1920 року.

Я не буду розглядати обставин, при яких утворено Варшавський договір 21 Квітня 1920 року між Поляками й Симоном Петлюрою. Це питання обов'язкове для історика, а для правника в даному разі воно було б потрібним тільки в цілях суду над авторами договору, коли б було поставлено обвинувачення в злочині проти осіб, які творили його. Цих цілей я собі не ставлю.

Це договір міжнародний. Тому обов'язкове для правника при розгляді звичайних договорів питання про добре сумління та свободу, про добрі наміри сторін та непримусовість волі з її свободою — це питання в сучасних умовах поняття про міжнародні взаємовідносини та міжнародні договори, на превеликий жаль і на людське нещастя й лихо, не має рішачого значіння. Переможеного війною, проти його волі, бажання й свободи, часто примушують підписати договір з умовами не тільки противними вимогам етики й справедливості, а просто жахливими, і такий договір все-таки зостається дійсним і чинним. Етика міжнародного права стоїть незмірно нижче етики цивільного права для звичайних громадян, як суб'єктів приватно-правних відносин.

Я маю собі завданням зробити юридичний аналіз договору 21 квітня 1920 року з формального й матеріального боку, з метою вияснити його правосилість та відношення до інтересів Української нації, щоб вирішити, як повинен ставитися до цього договору Український нарід, як мусить поставитися до його й що мусить робити всякий, хто почуває себе членом українського народу та вважає, що на ньому лежить громадський обов'язок чесно й твердо-непохитно стояти на сторожі інтересів Української нації. Це сфера реального впливу патріотизму. Мене цікавить формальний бік і матеріальний зміст договору, а не особи, які творили його, з їх власними перспективами, інтересами, намірами, почуттями, стремліннями, завданнями.

Чим кермувалися особи, які виказували себе представниками україн-

ських інтересів, чи прийняли вони умови договору по добрій волі і в добрим намірами, чи примушено, чи з злою волею, чи з розумінням свого поступовання, чи по своїх інтелектуальних засобах самі не розуміли того, що робили — це питання і важливі, і цікаві, але ми їх не розглядатимемо. Що до приватних інтересів цих осіб, то муситимемо торкатися їх тільки там, де з ними ототожнювалися інтереси нації або ними підмінювалися ці інтереси, та й то ми торкнемся їх постільки, поскільки цього вимагатимуть інтереси Української нації для висвітлення їх і відмежування. Справу ми хочемо розглянути незалежно, як від осіб, так і від обставин та умов моменту. Хотілося б нікого навіть не називати.

Договір 21 квітня 1920 року, не маючи з правного боку ніякої сили, вже коштує Україні дуже дорого. Вона вже оплатила його своїми інтересами, великими бідами, кров'ю, життям і долею синів свого народу та територією. З того договору Україна нічого доброго для себе не мала та й мати од його не могла й не може, а в будучім узурпації, зловживання й махінації з цим договором загрожують їй ще більшими бідами, кривавими наслідками, різанням живого національного тіла і навіть нищенням Української нації.

Масмо не тільки моральні, а всі правні підстави відкинути цей договір, утворений без уповноваження й проти інтересів українського народу, з усіма наслідками, які сталися й можуть статися, як неправний, юридично порочний в своїй основі й походженні, а тому не дійсний для правного виконання, а для Українського народу ні до чого його не зобов'язуючий.

Відновити порушені права Української нації, утворити для них гарантії чи допомогти цьому, і попередити прикрі можливості в майбутнім од цього злочасного договору лежить на найближчих обов'язках кожного чесного українця.

В цій справі, як і взагалі в цілій національній справі, треба кермуватися принципами свободи національних інтересів, не сходивши в морального ґрунту справедливості й вимог загальнолюдської етики.

Всякий, хто дбає, щоб нація, до якої він належить, була вільною, незалежною, суверенною, той мусить організувати й направляти свою працю так, щоб вона вела до цього, а не противно. Нація тоді вільна, незалежна, самостійна, коли вона сама хазяїн над своїми інтересами, якими наповнюється її життя і в яких вона розвивається. Коли над її інтересами панує й розпоряжає не вона сама, а хтось сторонній, коли її інтереси в їх задоволенні підлеглі й залежні хоч би навіть в формі чужого втручання в них, дозволу, згоди, контролю, то та нація вже не має повної свободи і в своїй хаті не хазяїн, бо не має в ній, по виразу поета, «свої правди, і сили, і волі». Взагалі все, що хоч би і в найменшій мірі зв'язує націю, то вже зменшує її свободу і робить націю підлеглою, залежною.

По цій причині дбати про емансипацію, свободу й державність нації — це перш за все дбати про внутрішнє і міжнароднє унезалежнення її інтересів у найбільшому обсягові. Очевидно, сюди входять і гарантії.

Таким чином, хто жертвує інтересами своєї нації для кого б там не було і для яких би там не було цілей, хто віддає їх на чужу волю, ставить їх в чужу залежність, поступається ними — той працює на порабощення нації. Сюди відносяться всі чисто інтереси нації, як матеріальні, так і

духовні, інтереси державні, внутрішні і зовнішні або міжнародні, політичні, територіальні, моральні, соціальні, економічні, культурні, національні, релігійні, просвітні, торгові, мілітарні, хліборобські, промислові і т. д., і т. д. Для свободи нації принципово має значіння кожен інтерес, навіть найменший. Розуміється, для нації її інтереси далеко не рівноцінні. Найголовніші ті, без яких не існує нації, державності, суверенітету, незалежності, свободи.

Ми не маємо потреби розглядати в цілості всю правову теорію інтересів. Обмежуємося необхідними для нашої теми.

Як не допустимо будувати свободу одної нації на поневоленні й другій, на винародовленні, виганску й нищенні якої б не було нації, так не допустимо також будувати свободу одної частини народу не тільки на перабощенні й другій частини, а навіть на зменшенні прав одної для збільшення прав другої частини.

Очевидно, що ті нації, які будують себе на фізичнім, моральнім, економічнім, політичнім, територіальнім, національнім виганску й нищенні другого народу, творять злочин перед людством, для якого вони цим роблять себе паразитами, розбійниками, ворогами, бо нація — це люди, а людство — це сума націй, народів. Безперечно, що всякий, хто їм допомагає в їх злочинстві, тим самим бере участь в злочині і теж творить злочинство.

Нормально обов'язки можуть сполучатися тільки з правами. Тому рівноправні меншості в державі мають обов'язок працювати на державу, яка їм забезпечує рівноправність з більшістю. Ця праця, завдяки рівноправ'ю, є працею і на них, а не проти них та їх національності. Очевидно, де не має рівноправності для меншості, там вимагати несення обов'язків од меншості значило б вимагати піддержання насильства проти себе і для свого порабощення пануючої більшості. Ці вимоги може ставити тільки той, хто визнає і в сучаснім житті інститут рабства людей. — Живучи серед чужої нації або в чужій державі, кожен має обов'язок працювати й для другого народу, не зраджуючи інтересів своєї нації, бо в цім не має порушення інтересів свого народу і моралі. Такого співробітництва вимагає загальнолюдська солідарність.

Так ми підійшли до питання про орієнтації політичного змісту.

Єдина природна, чиста, завжди етична, стала, певна і незмінна орієнтація — це орієнтація на свій нарід, його сили і національні його інтереси. Тільки в цій праці не має обману, кривди, зради, загрози чи небезпеки свободі й незалежності. Це єдиний певний шлях і тільки на цій орієнтації можна збудувати собі програм діяльності і утворити правдиву перспективу будучини. Це впливає життя й долю діяча з життям і долею народу. Так утворюється в роботі зв'язок і з вічністю, бо нація вічна. В природі ніщо не пропадає і безслідно не зникає, тому й нація вічна, хоч би її й нищено. Але орієнтуватися на свою націю взагалі можуть тільки ті, хто поважає її, вірить в її будучину і має надію на її сили. Це істинні демократи в чистім і істиннім значінні цього слова, це національна частина народу. Вона завжди з своїм народом і її робота ніколи не розминається з народними інтересами й не суперечить інтересам нації. Вона не купуватиме і не здобуватиме собі щастя й задоволень коштами, які творять для нації пони-

ження, порабощення, нещастя, визиск, позбавлення свобод і можливостей життя й розвитку.

Це зовсім не означає негувати чужу допомогу взагалі. Чужа допомога в формі взаємного співробітництва для спільних інтересів і спільних цілей свободи, в умовах однакової взаємності, справедливої компенсації і з підпорядкуванням принципів свободи національних інтересів та гарантій для них — це річ натуральна і цілком допустима. Але єдиний фронт з ворогом, який опановує інтересами хоч на хвилину, не допустимий, а ще більш коли цей ворог зараз же по досягненні першої союзної цілі йде в похід проти союзника, тільки до цього досягнення припинивши в собі акції ворога. Така орієнтація ніколи не кінчається добром, за неї звичайно платяться великими потерями, незалежністю, державністю, свободою. Тут сама допомога робиться не ради помочі, а ради збільшення цим втручанням своїх сил і можливостей.

Орієнтація на чужу державу, чужий уряд, чужу організацію звичайно вимагає тяжкої розплати інтересами й коштами своєї нації, включно до незалежності, свободи і навіть життя.

Для України завжди були й zostалися найбільш шкідливими орієнтації на Москву, Варшаву, Ватикан, який був незмінним союзником Варшави, а в деякого часу робиться союзником і Москви. Вони на протязі всієї своєї історії мали й далі мають одну ціль: нищити Українську націю всіма засобами, бо це потрібно для їх егоїстичних інтересів, протилежних інтересам людства, свободи, прогресу, культури, цивілізації, моралі. Нищити асиміляцією, державно, національно, культурно, економічно, нищити у всіх впливах матеріяльного й духовного життя нації, щоб навіть імені її не зосталося. Вже цього досить, щоб вважати орієнтацію на кого б не було з них не тільки не допустимою, а спрямованою проти Української нації. Навіть допомога з їх боку була й буде завжди так спрямованою, щоб оплутати, знесилити й поработити собі й своїм союзникам.

Цей напрям існуватиме доти, аж коли підвищиться значно рівень польської й московської духовної культури, яка у них все ще в стані примітивізму. Практика правового життя цих народів і побудова їх взаємовідносин з іншими народами на принципах переваги грубої матеріяльної сили, якими моральні основи взаємовідносин виключаються, є кращим тому доказом. Те, що у поляків не має ні єдиного свого кодексу законів, а нація живе сіма чужими кодексами й по цей день і регулює взаємовідносини в самій собі чужим правовим думанням, а не своїм розумом, є другим об'єктивним підтвердженням низького рівню духовної культури нації. Все, чим проявила себе московська нація під час царизму і чим проявляє себе з перших днів революції й по цей день, свідчить про низький рівень її духовної культури. Окремі особи — це не нація. Навіть між примітивними народами можуть появилися геніяльні і високо культурні особи. Вони ще не є нацією. Культурно ні московська, ні польська нація українській нації дати нічого не можуть і своїми колонізацією та москвізацією несуть тільки пониження української культури.

Орієнтація на Москву і Варшаву — це орієнтація на їх примітивізм, їх грубу матеріяльну силу, їх претензії та їх претенціозність. — В цій

політичній концепції живе смерть Українській нації. Орієнтація на них — це орієнтація на свою смерть, на своє лихо і нищення.

Що до політичної орієнтації на особу, то ця орієнтація може бути тільки у тих, хто не поважає свого народу, не вірує в його сили і не має на його ніяких надій. Нація в цьому випадку не суб'єкт, а об'єкт, цілі егоїстичні, праця авантурницька. Люде з такою орієнтацією порабацькують себе тій особі, на яку орієнтуються, і звязують себе з нею, з її роботою й напрямком цієї роботи, з її розумом, передбаченістю, знанням, поведінкою, відносинами, орієнтаціями, звязками, особистими прикметами і нарешті з самою долею тієї особи. Фатальні помилки, невисокий рівень інтелекту, компромітація, божевілля, смерть цієї особи — і од всього того, що творила орієнтація на цю особу й що було звязане з нею, не зостається нічого і ніяк.

Національні інтереси і орієнтація на свою націю — ось основні кермуючі принципи, директиви і критерій національної роботи. Ці принципи і не зрадять, і не заведуть. Їх і тільки їх повинен держатися кожен національний діяч, як кермуючого компасу для напрямку в його праці, в організації її, в своїй поведінці, поступованні, взаємовідносинах, при утворенні союзів, договорів, звязків, єднань, при компромісах, при установленні компенсацій, еквівалентів, рівності, і т. д. Тільки вони психологічно завжди держатимуть в орбіті національних ідеалів, починаючи з ідеалу Соборності Української нації, де б не були її діти — чи в Європі, чи в Америці, чи в Азії, чи де-інде, тільки вони завжди нагадуватимуть і промовлятимуть про державність, незалежність, суверенність, свободу, як ціль праці. Тільки вони завжди перестерігатимуть од всього, що й саму свободу може зробити тільки номінальною, словами та формульовкою без матеріального змісту, фікцією, обманством...

Не слухатися вказівок цього компасу в морі українського народного життя — значить іти манівцями, на осліп, і впасти. А сліпі, взявшись вести сліпих, і самі падають, і тих, кого вони ведуть чи хто йде за ними, заводять в лихо, в прірви й безодні нещастя. Стара істина, яка почала і в Євангеліє висловом про сліпих вождів, як пересторога.

Є мудра українська народня примовка: «Коли не піп, то не лізь у риан». То б то: не встрявай у те, до чого не підготовлений, з чим не здатен справитися, чого не розумієш. Просто — не берися не за своє діло. На жаль, і ця істина, здається, така проста, для зрозуміння її вимагає вищого інтелекту і вищого сумління. Амбітники та авантюристи не визнають її.

Для міжнародної державної праці семінарска наука до кадила й кропила занадто малий цін, як і цін провінціального адвоката, або мирового судді якогось вакутку, або гімназіального учителя, хоч і дипломованих університетом. Самого цього занадто мало не тільки для того, щоб панувати над обставинами й умовами широкого державно-національного життя і визвольної боротьби, а і для того, щоб стояти на одній дошці рівноспільної сторони з досвідченим представником другої нації чи держави. — Такі вожді — сліпі, хоч би і вважали сами себе видючими, свідомими. Такі «вожді», коли це не самородок-геній, не мають в собі внутрішньої сили творити обставини й умови, потрібні для свободи. Противника вони можуть купити, але не переконати й не примусити. Вони самі завжди стають

іграшкою і знаряддям в руках хитріщих і робляться рабами обставин та умов, ідуть манівцями і заводять всіх, хто з ними чи довірився їм. В ролі «вождів» працювати для національної свободи вони абсолютно не здатні, навіть тоді, коли поступали б по совісті. Винявдування обставинами це для «вождів» осуджуючий аргумент, бо тим самим провід і творчість клалася б на обставини, а не на «вождя», і в цім було б визнання, що умови й обставини вище за «вождя», а вождь нижче за них. А коли нижче, то наперед ясно, що й справитися з ними та побороти їх чи дати їм хоч якийсь свій напрям він не може. Який же він після цього «вождь», отаман, голова, міністр, дипломат! Таких діячів сильніщі не тільки інтелектуально, а й просто матеріально, завше переважають і в справах «обводять кругом пальця».

Це невеличке відступлення я мусів зробити, бо без його дещо в договорі 21 квітня 1920 року було б просто не зрозумілим.

Договір, який ми розглянемо в головних його рисах, уявляє собою таємний акт, підписаний Петлюрою од імені Української Народньої Республіки з Польською Республікою і приведений в часті до виконання, яке було припинене незалежними обставинами, до цього часу ще ніде не публікований і громадянству невідомий, за винятком причетних до його інтелектуально і технічно. Він є таємницею не тільки для українського народу, а і для членів Директорії, іменем яких творився.

Зацікавившись цим, бо договір називає учасником Директорію У.Н.Р., я навів справки у всіх членів Директорії: ні один з них зі змістом його не знайомий і не міг познайомитися. Один з них написав мені просто, що автори од них таїли цей договір!

Як заявив б. міністр Ніковський на зібранні послів У.Н.Р. у Відні 17 серпня 1920 року, цей договір було потаєно і од Ради Київського Громадського Комітету, коли Петлюра звернувся до його з проханням помогти йому утворенням міністерства по принципу діловому і персональному. Комітет задовольнив це прохання, щоб рятувати національну справу. Коли виявилось потаєння, то вийшло заворушення проти Петлюри, але вирішили не міняти постанови, бо в новій ситуації треба було ще більше рятувати справу. Зі змістом договору, по словам Ніковського, нові міністри познайомилися пізніше, та й то не всі.

Договір цей держався в такій таємниці, що коли один з закордонних уповноважених УНР. мав потребу познайомитися з ним і домагався цього, то йому дали перепісати якийсь инший папер, очевидно, зарані виготовлений для таких випадків. Цей уповноважений в цім переконався тільки недавно, коли прочитав договір у мене.

Я маю копію його випадком, Р. 1918, під час мирових переговорів України з Московією, я вів їх з українського боку. Переговори були не закінчені. Натурально, що під час Ризьких переговорів покликали мене взяти в них участь. Зрікшись по принципіальних мотивах брати участь в уряді гетьмана Скоропадського, я взяв на себе в 1918 році ведення мирових переговорів в інтересах Української нації. Не приймаючи ніякої участі в уряді, який перестав бути урядом УНР. і зробився урядом Петлюри, я поїхав обороняти інтереси Української

нації в Ригу. Коли в Варшаві виявилось, що мене покликано для шірни, то я рішив вернутися. Тільки настоювання кількох людей, яких я поважаю, переконали мене, що я у всякому разі мушу їхати в Ригу. Особливо настоював на поїзді один з міністрів, який потім цілком розійшовся з Петлюрою. Од мене, очевидно, тайлися, і я не ма внавіть потрібних інформацій. З договором, про який пишу, я не міг познайомитися. Тільки перед моім від'їздом з Варшави в Ригу один з міністрів, солідарний з Ніковським, дав мені копію договору, власноручно переписавши його. Держав я цей документ окремо від інших паперів, які відносилися до справи в Ризі. Вернувшись з Риги в Відень, я заслаб. Секретарь розібрав мій чемодан з паперами, підняв їх до міста і одвіз в Тарнов. Видужавши, я договору не знайшов у zostavlених паперах. Виявилось, що і в Тарнов його не взято. Я став думати, що десь загубився. При повороті я переїхав шість митниць, з яких на трьох особливо пильно розглядали мої папери, яких у мене було багато. Став думати, що десь при однім з цих переглядів папер не поклали до міста і він загубився. В січні 1926 р., переглядаючи Ризькі часописи з отмітками про переговори, я в одній з них знайшов договір. Очевидно, при митнім перегляді його засунули в часопис та ще так, що не розгорнувши часопису, не можна було й знайти. Тепер, хоч з запізненням, я його оголошую в цілях оборони інтересів Української нації.

Зостаючись тасмним від українського народу, цей договір не був тасмницею від різних міністерств закордонних справ і дипломатів тих держав, перед якими польська дипломатія використовувала його проти Галичини, Волині, Холмщини, Полісся та Підляшши, населених українським народом, і взагалі проти свободи, незалежності й інтересів української нації в її частинах і в цілому.

Використала його Польща й перед своїм контрагентом в Ризі під час мирових переговорів в жовтні 1920 р., домагаючись од большевників уступки для Польщі української території з українським населенням в межах визначених в договорі з Петлюрою, який визнав польські претензії і в тім договорі погодився їх задовольнити. Цим визнанням Петлюра одшматував од України коло 162.000 кв. кілометрів території з населенням коло 11.000.000! З такою справою очевидно треба було тайтися і з нею тайлися остільки, що під час виступу в Лізі Націй в листопаді—грудні р. 1920 представник уряду Петлюри, посилаючись в потвердження прав останнього між іншим і на договір 21 квітня 1920 р., в своєму меморіалі обмивув сказати про територію і населення України, бо оголошення цих даних виявило б Українцям, що договором віддано Полякам п'яту частину України!

Тасмници цього договору потрібна була тільки Полякам та українським авторам його, а пілк не Українському народу. Потрібна була для того, щоб заінтересований в тім Український нарід, живе тіло й територію якого безправно шматували, не питаючись у його, не знав би, що робиться проти його за його спиною і не міг би своєчасно захистити себе. Для українських авторів договору ця розголоска поклала б кінець їх самозванству й самоцвинству та спекуляції іменем Українського народу.

Було б помилкою думати, що цей договір, використаний Поляками проти інтересів Української нації, став для Польщі тільки шматком па-

перу. Заволодівши чужою територією від двох неправомочних контрагентів — Петлюри, а потім большевиків, і одержавши від них відповідні папери, Польща виставляє себе правним володільцем перед цілим світом, щоб за давністю перетворити володіння — факт в володіння по міжнародному праву, а тим часом, коли б Український нарід схотів дошукатися своїх прав і проти насильства вжив би сили, то Польща всеюди на українській території матиме свої фортеці, війська товктимуться по українській території і руїна війни визвольної впаде на українську ж, а ніяк не на польську територію.

Мусимо прийнятися за працю, щоб міжнародний трибунал знав про незаконність і недійсність договору 21 квітня з усіма наслідками юридичної недійсності акту, і прямувати до того, щоб поляки виплатили й винагородили населенню шкоди, яких наробили, використовуючи для неправного збагачення польської нації і нищення української нації цей незаконний договір з неуповноваженим і самозваним контрагентом. Їсручн ж на увагу, що цей узурпаційний акт спричинився і став основою і для умов Ризького договору, то й цей останній, помімо всього иншого, вже хоч би на цих підставах юридично опорочується для українського народу і не може мати для його правосилости. Так мусить відновитися потоптане насильством, узурпацією та авантюризмом право українського народу на свободу, на відчужену територію, на всі відшкодовання. --- Вже римське правове думання проголосило, що порочне в основі не може стати непорочним ні в розвитку, ні в наслідках. Ця юридична істина перейшла і в християнську етику (Матв. 12-33, Ап. Павел до Римлян 11-16), щоб ті, хто зве себе християнами, кермувалися нею.

Очевидно, що насильство можна повалити й силою, у кого вона є. Так воно й робиться до цього часу звичайно між державами, народами і народностями. У мене річ про правні засоби й шляхи. Як правник, я тільки й можу говорити про правні основи і правні шляхи боротьби.

Переходячи до розгляду договору, не можу не заявити по щирості, що я дуже хочу бути тільки об'єктивним, хоч цей договір од початку й до кінця б'є по чуттю честі й гідності національної, по доброму імені й по інтересах української нації. живе тіло якої він ріже холоднокрівно й шматує так, як це можуть робити тільки вороги життя, існування, свободи й розвитку українського народу.

* * *

Договором 21 квітня 1920 р. одрізано від України і віддано Польщі величезний шмат української території, більш пятої частини її, з населенням, накладено на український нарід масу зобов'язань, позбавлено його різних найважливіших прав, скасовано його попередні закони й права, понищено його свободи, утворено нову верховну владу над ним помімо його волі й участі в тім і без надбання яких би там не було прав для його.

Перше питання, яке напрошується навіть не правникові, а для правника обов'язкове при розгляді всякого договору од імені юридичної особи, це питання: хто мав право і міг правомочно виступати 21 квітня 1920 р. в імені Української Народньої Республіки для правосилости договору

такого змісту од її імені? Чи було це право у того, хто виступав од її імені або уповноважував на такий виступ? Чи цей виступ був у межах компетенції, чи самочинством, самозванством, узурпацією? Негативна відповідь на ці питання зробить зайвими всякі інші питання що до підстав правосилости цього договору.

21 квітня 1920 року Українська Народня Республіка не мала органу, який був би уповноваженим творити такі міжнародні договори, як цей договір, чи видавати кому б там не було уповноваження на заключення подібних договорів.

Здобувати права для нації можна і без уповноважень. Це обов'язок кожного громадянина. Але поступатися правами народу, його територією, свободою й цілістю, накладати на його які б не було обов'язки й виконання — на це потрібні відповідні уповноваження, без яких все те не дійсне.

Коли в 1918 р. на Україні проти гетьмана, його уряду і німців вихло народне повстання, Національний Союз послав до повстанців для кермування й проводу рухом Директорію з 5 осіб. Це був революційний орган, утворений тільки на цей випадок. Тому, як тільки повстання досягло своєї цілі, повстанці розійшлися по домівках, а Директорія з Революційним Комітетом та Національним Союзом скликала Трудовий Конгрес українського народу, щоб скласти йому відчит та свої уповноваження і щоб він утворив на місце революційної легальної влади.

По закінченні виборів, окрім тих місць, де їх не можна було провести через умови війни, Конгрес зібрався в Києві в Січні 1919 р. і Винниченко, по постанові Директорії, в присутності всіх членів її, зробив од імені Директорії заяву перед Конгресом, що Директорія складає перед ним свою революційну владу. Після цього Конгрес два дні радився над питанням про утворення органу влади і тимчасової конституції. Коли засталось два проекти, а саме: 1) доручити владу колегіальній установі на чолі з М. Грушевським, по зразку з Малою Центральною Радою, і 2) доручити владу тим же членам Директорії в їх колегіальному складі, то переважив цей останній проєкт з тим, що Директорія збільшиться шостим членом од Галичини. Після цього вироблено було тимчасову конституцію 28 Січня 1919 року в порядку спішности, бо військові події не давали можливості Конгресові засідати й працювати далі в Києві. Цю конституцію було надруковано, опубліковано і розіслано або роздано представникам чужих держав. Так треба було зробити неодмінно, бо Європа, хоч і приносить великі жертви богові насильства, а все таки остільки вихована в правесім думанні, що завше і скрізь звертає увагу на легальний титул, легальні основи, правність, навіть тоді, коли хоче потоптати їх. Цього ніколи не треба забувати. Так перед Європою була заявлена легальна влада УНР, основана на конституції 28 січня 1919 року і звизана своїм походженням в Українським народом, який через свій виборний орган обрав її і надав їй свої уповноваження. Таким чином, революційної влади з моменту заяви Директорії перед Конгресом не стало, вона в того часу перестала існувати, а законну владу утворено конституцією 28 січня 1919 року і обранням та уповноваженням од Конгресу. Це єдине джерело походження і єдина основа легальности влади Директорії УНР.

По конституції 28 січня 1919 р. організація тимчасової влади Україн-

ської Народної Республіки така: до зібрання слідуючої сесії Трудового Конгресу, з огляду на небезпечний військовий стан, доручити адміністративну владу і оборону краю Директорії УНР, і надати їй право видавати розпорядження, необхідні для оборони Республіки, з тим що ці розпорядження для перетворення їх в закони передаються на санкцію найближчій сесії Трудового Конгресу. Виконавча влада належить Раді Народніх Міністрів, яка складається Директорією і відповідає перед Конгресом, а в час перерви сесії — перед Директорією. В допомогу їм і для підготовки матеріалів для сесії Конгресу та для контрольних функцій утворено 6 комісій. Ініціативу по скликанню сесії Трудового Конгресу доручено президії його. Нарешті, пп. 3 та 7 Конгрес дав інструкцію й наказ Директорії обороняти цілість території, самостійність і незалежність УНР проти всіх, хто посягатиме на неї, назвавши в числі їх і Польщу. Пп. 1 і 3 установлено одвічальність Директорії перед Конгресом.

Таким чином, Директорія по конституції є колегіальною вищою установою, якій доручено оборону краю, з деякими функціями Верховної влади в сфері адміністративної діяльності. Не маючи права видавати навіть звичайні закони, а тільки розпорядження, які повинна подавати на затвердження Конгресові, Директорія абсолютно позбавлена права творити які б не було закони основні, конституційні, або робити в цій сфері які б не було розпорядження, зміни, а саме що торкається елементів держави: Верховної влади, її функцій, території, населення.

Закон надав Директорії право самій уконструувати свій внутрішній чисто технічний розпорядок. Ні Президента Республіки, ні Голови Директорії, ні Головного Отамана конституція не знає і цих посад не установила. Члени Директорії головували по черзі, тому й папери підписані одні Петлюрою, другі Винниченком, треті Швецем, як Головою. По цій причині правно ніхто не мав права титулювати себе постійним Головою Директорії, бо такої посади не установлено законом. Головний Отаман по цій конституції підлягав Директорії, як вищому органу. Але Директорія, будучи відповідальною і не маючи законодавчих і судових функцій Верховної влади, ніяк не є Верховною Владою.

Ця конституція 28 січня 1919 р. є єдиним джерелом легального походження влади Директорії і її компетенції. Позаяк після 28 січня 1919 р. УНР не мала більше ні єдиного зібрання Парламенту чи Конгресу, то після закону 28 січня 1919 р. не могло вийти ні єдиного основного чи конституційного закону, ні нового, ні в якому б не було одміну чи зміну старого, бо для того не було компетентного, а тому й правосного, законотворчого органу. Тому, єдиною легальною владою УНР, звязаною своїм походженням з волею Українського суверенного народу, повинна вважатися тільки та влада, яка базувалася на конституційнім законі 28 Січня і черпала з його всі свої права. Тому, коли б уряд УНР, то б то Директорія і Рада Міністрів, одкинув силу закону 28 січня 1919 р., то цим самим він перестав би бути урядом УНР, бо єдиним джерелом і єдиною основою для цього титулу являється тільки закон 28 Січня. Невизнання конституції УНР в 28 Січня 1919 р. було б невизнанням і самої УНР, бо Україна з иншою конституцією мусіла б мати й иншу державну назву. Одкинути цю конституцію Директорії або Раді міністрів значило б порвати легальні звязки

я волею народу і перейти на становище приватної організації, партії, групи, якогось комітету, то-б то перестати займати офіційне становище, заступати УНР, як державу, бути її урядом.

Члени Директорії, прийнявши на себе обов'язки і владу по цій конституції, тим самим визнали її для себе обов'язуючим основним законом, виданим компетентним органом. Коли Трудовий Конгресс правний, то і Директорія, ним обрана й уповноважена, теж правна. Члени Директорії, які скликали Конгрес, визнали його правним, склали перед ним свої революційні права й уповноваження й прийняли від його свої делегативні права й уповноваження не можуть відкадати законності й правомочності Трудового Конгресу і законності конституції 28 Січня 1919 р., ними прийнятої по добрій волі, бо коли Конгрес несправний, то й Директорія несправна, бо її права й уповноваження тільки від Конгресу 28 Січня 1919 р.

Таким чином, за силою закону 28 Січня 1919 р., Директорія не мала права творити з другими державами договору, яким робилися б зміни в державних елементах УНР: уступкою її території з населенням, зміною її влади, накладанням на Український нарід обов'язків, касуванням попередніх основних і звичайних законів. Значить, і уповноважень на це Директорія нікому видавати не могла, бо не мала на те права. Надати другому більше прав, як сам маєш, не можна. Коли б це сталося, то це було б перевищенням прав і влади, узурпацією, а утворений акт був би незаконним, тому не дійсним і не зобов'язуючим того, од чийого імені його утворено.

21 квітня 1920 року в Варшаві було утворено й підписано слідуючий договір:

ПОЛІТИЧНА КОНВЕНЦІЯ МІЖ ПОЛЬЩЕЮ ТА УКРАЇНОЮ.

Уряд У.Н.Р. з одного боку і уряд Р.П.П. з другого боку, в глибокому пересвідченню, що кождий нарід посідає прирожене право на самоопреділення та окреслення своїх стосунків з сусідами, і однаково виходячи з бажання уґрунтувати підстави для згодного і приятного співжиття на добро і розвиток обох народів, погодилися на слідуючі постанови:

1 §. Визнаючи право України на незалежне державне існування на території в межах на північ, схід і південь, як ці межі будуть определені договором У.Н.Р. з її пограничними з тих сторін сусідами. Річ П.П. визнає Директорію Незалежної Української Народної Республіки, на чолі з Головним Отаманом п. Симоном Петлюрою, за Верховну Владу У.Н.Р.

2 §. Кордон між У.Н.Р. і Р.П.П. устанавлюється слідуючий: на північ від Дністра, вздовж р. Збруча, а далі вздовж бувшого кордону між Австро-Угорщиною та Росцією до Вишеградка, а од Вишеградка на північ через вагірря Кременецькі, далі по лінії на схід від Здолбуново, потім вздовж східнього адміністраційного кордону Рівенського повіту, далі на північ вздовж адміністраційного кордону бувшої губернії Мінської до схрещення його р. Припятью, а потім Припятью до її устя.

Що до повітів Рівенського, Дубенського і частини Кременецького, які зараз відходять до Р.П.П., то пізніше має наступити стисліше порозуміння.

Докладне окреслення кордонної лінії повинно бути переведено спеціальною українсько-польською комісією, складеною з відповідних фаховців.

3 §. Уряд Польський признає Україні територію на схід від кордону, зазначеного в артикулі 2-ій цієї умови, до кордонів Польщі 1772 року

(передрозборових) які Польща вже посідає, або набуває від Росії шляхом збройним чи дипломатичним

4 §. Польський уряд зобов'язується не заключати жадних міжнародних угод, направлених супроти України; до того ж самого зобов'язується Уряд Української Народної Республіки супроти Річи Польської Посполитої.

5 §. Права національно-культурні, які уряд У.Н.Р. забезпечить громадянам Польської національності на території У.Н.Р., будуть в найменшій мірі забезпечені громадянам національності Української в межах Р.П.П. і навідворот. (NB. Чи не треба розуміти: «в не меншій мірі?»).

6 §. Заключаються спеціальні економічно-торговельні умови між У.Н.Р. і Р.П.П.

Аграрна справа на Україні буде розв'язана Конституантою. До часу скликання Конституанти юридичне становище землекласників польської національності на Україні определюється згодою між Р.П.П. і У.Н.Р.

7 §. Заклучається військова конвенція, що становить інтегральну частину цієї угоди.

8 §. Умова ця востається *таємною*. Вона не може бути передана третій стороні, чи бути опублікована нею в цілості, чи почасти, інакше як тільки за власною згодою обох контракуючих сторін, за винятком артикула першого, який буде оголошено по підписанню цієї угоди.

9 §. Умова ця вступить в силу негайно по підписанню її контракуючими сторонами.

Підписано в Варшаві, квітня 21 дня 1920 року, в двох примірниках, уложених: один в мові українській і один в мові польській, з застереженням, що в разі сумніву текст польський буде пважатися за міжнародний.

Оригінал підписали:

Кероуник Мініст. Закорд. Справ
Укр. Народн. Республіки
Андрій Лисицький.

Кероуник Мін. Заграницих
Справ Річи Посполитої Польської
Ян Домбський.

Розгляньмо спочатку цей договір, а потім розгляньмо прикладену до його Військову Конвенцію. Торгової Конвенції я не маю, але характер її не може бути иншим, як характер цих двох документів.

Зміст договору робить гнітюче вражіння: в ній повно всяких хитрувань та крутійств, а написаний він так, наче між сторонами, які творили його, була змова проти Української нації — в ній все для Поляків, а нічого і ні для Українців! Україна мусить по цьому договору нести тяжкі жертви мільонами населення, майже 162.000 кв. кілометрів території, правами і прийняти на себе зобов'язання на користь Польщі, а Польща тільки набуває собі різних прав і не бере на себе ніяких обов'язків. Такі договори можуть бути диктованими хіба побідником, але ж УНР. в Річчю III. воювала і Польща України не побіждала. Те, що Р.П.П., використовуючи тяжке становище У.Н.Р., накиннула збройною силою на її територію й населення, не є війною. Коли на хату, в якій нещастя, напала озброєна банда, то чуже нещастя не може виправдовувати ніякого розбійного нападу і не робить його ні війною, ні правомірним актом.

Весь договір з обох сторін, які творили його, трактує Український нагід тільки за об'єкт, яким Поляки і ніби то уповноважений з боку У.Н.Р. по своїй уподобі, як їм схотілося, виключно в польських інтересах розпоряджали самодержавно, не рахуючись з ним та його інтересами і не оглядаючись ні на що. Цей договір продиктовано неповагаю до Української нації, він топче добре Українське ім'я, честь і гідність. Коли б змо-

вці проти Української нації взялися творити такий акт, то нічого більшого проти її прав, свободи, незалежності, розвитку й існування і взагалі проти неї вони придумати не могли б. Ні один ворог Української нації не міг би зробити більше того, що зробили ті люди, які виступали по цьому договору в імені Українського народу. Підчас мирових переговорів в Москві, ведених мною в Києві в 1918 році, я познайомив українське громадянство з таємним договором Росії з Румунією, підписаним Сазоновим. Копію договору дав мені при переговорах Раковський. По тому договору Росія віддала Румунії Буковину, на яку сама прав не мала і якої не посідала, а наданням Румунії прав румунізації українського слов'янського населення Буковини. Я пам'ятаю страшенне обурення українців цим актом. Договір 21 квітня безмірно гірший і більш ганебний.

Договір 21 квітня, утворений в Польщі, в Варшаві, підписано Керівником Мін. Закорд. Спр. Андрієм Лівницьким. По силі § 9 цей договір негально як підписем вступив у силу й виконання.

Ми вже бачили в Конституції 28 січня 1919 р., що 21 квітня 1920 р. У.Н.Р. не мала органу, який мав би право творити в той час договори з якими б не було змінами в елементах держави, як це зроблено договором 21 квітня. Хто ж дав ці уповноваження Лівницькому? Це ми можемо установити, не бачивши самого уповноваження, аналізом фактів.

Од самого себе і од Ради Міністрів при існуванні Директорії УНР. Лівницький творити такий договір не міг — на те не вгодилися б і не пішли Поляки. Він мусів мати уповноваження від Директорії. Але Директорія ніяких уповноважень йому на це не давала, хоч договір і утворено її іменем.

Член Директорії Петрушевич вже по своїх відносинах до Польщі виключається. Члени Директорії Андрієвський та Швець тільки у мене в 1926 році вперше познайомилися з цим договором, а Макаренко ще й досі не знає його змісту, хоч договір і написано від їх імені. Один з них мені написав, що цей договір од них було погано.

Нарешті зостається ще один Член Директорії — Петлюра. Без сумніву договір було утворено з його участю, як Члена Директорії. Про це промовляють хоч би такі факти: 1) Петлюра прийняв цей договір до виконання і виконував його, 2) в листопаді 1920 р. уповноважений Петлюри до Ліги Націй — Шульгин посилався на цей договір в меморандумі в потвердження прав Петлюри і цитував його. Цього досить для юридичного висновку. Я сказав — уповноважений Петлюри, бо в той час, як видно буде далі, Петлюра вже остаточно й виразно відкинув Конституцію 28 січня 1919 р., чим розірвав свій легальний зв'язок з У.Н.Р. і перетворив уряд, який працював з ним, в уряд Петлюри, бо уряд У.Н.Р. міг мати свою повновадність тільки з Конституції 28 січня 1919 р. Так державно-правний зв'язок з У.Н.Р. було знищено, а уряд У.Н.Р. зліквідовано.

Прошу мати на увазі, що ні в політичну, ні в моральну, ні в яку б не було иншу персональну оцінку й порівнювання Членів Директорії між ними, як людей і діячів, я не вхожу. Мене цікавить тільки правний бік справи і правне поступовання. Всі ж Члени Директорії для мене, як це установлено Конституцією 28 січня 1919 р., є тільки рівноправні А, Б, С, Д, які вважали на себе обов'язки від Конгресу, як персонально, так і коле-

гінально для виконання. Індивідуальність кожного з них в правнім поступованні й значіння мати не може.

Як же в ті часи повинна була працювати Директорія з правного боку? 15 листопаду 1919 р. Члени Директорії поділили між собою роботу і затвердили це постановою. Петлюра повинен був зоставатися на території Української Народньої Республіки й працювати там в імені Директорії, а Макаренко й Швець їхати за кордон і в імені Директорії вести закордонну роботу. В п. 4 розподілу праці сказано, що на їх обов'язок покладено «заключення прелімінарно умов і політично-мілітарних договорів від імені У.Н.Р. з иншими державами», то б то як раз такі справи, як договір 21 квітня з Польщею, відносилися до них, а не до Петлюри. В п. 1 сказано, що на них же покладено «брати участь в Міровій Конференції в Парижі і инших міжнародніх конференціях з правом заступництва інтересів У.Н.Р.» в п. 3 на їх обов'язок покладено «мати вищий контроль над діяльністю всіх урядових інституцій У.Н.Р. за кордоном і окремих урядових осіб».

З цього ясно, що Петлюра єдиноособно без відома й згоди инших Членів Директорії не мав права в Варшаві видавати уповноваження Лівницькому не тільки для утворення політичного й мілітарного договору, а і взагалі від імені Директорії на які б не було инші потреби. Територіально, згідно з постановою Директорії 15 листопаду 1919 р., в Польщі могли виступати тільки Швець і Макаренко в імені Директорії або Директорія в цілому складі разом з Петлюрою.

Тому і по цій причині договір 21 квітня 1919 р. є незаконний в основі і У.Н.Р. ні до чого не зобов'язуючий.

З цього ясно також, що й потасання договору од Членів Директорії було протизаконним порушенням постанови Директорії з 15 листопаду 1919 року, підписаної й Петлюрою. Цей розподіл не є договір, а урядовий акт розпорядження, порушення якого одним з тих, що підписав, є правонарушенням і компрометацією влади, установлені Конституцією 28 січня. Тим більше, що, опинившись за кордоном У.Н.Р., Петлюра губив права по уповноваженню, даному постановою 15 листопаду на територію У.Н.Р., через що тим більше мусів усе робити тільки в колегії Директорії, а не од себе і не без других Членів Директорії. Такі постанови не підлягають товмаченню в поширеному зміслі.

В супереч цьому в § 1 договору з Поляками 21 квітня про Директорію згадано тільки для форми і ця згадка має симулятивний характер. В цім § написано: «Річ П.П. визнає Директорію незалежної У.Н.Р., на чолі в Головному Отаманом п. Симоном Петлюрою, за Верховну Владу У.Н.Р.». Таку формулювку придумано спеціально для прав особи, в ній згаданої, то б то для Петлюри. Коли б про Директорію згадувалося не для симуляції, то Петлюру окремо, не називаючи инших Членів Директорії, не було б названо, бо він по Конституції 28 січня такий же Член Директорії, як і всі инші, та й обрано його було в Члени Директорії так самісінько, як і инших, і ніде ніякої виїмки для його не зроблено: він рівноправний Член Директорії, не вищий і не нижчий за инших.

Поляки не мусіли знати і відмовлятися незнанням не можуть. При переговорах уповноваження завжди перевіряються. Конституція 28 січня 1919 р. не була секретом, її було опубліковано і доручено представникам

чужих держав. При перевірці уповноваження Поляки повинні були справитися з нею і не могли не бачити, що єдиним легальним джерелом всяких правомочій од імені У.Н.Р. може бути тільки Конституція 28 січня 1919 р. та утворені нею органи, кожен в сфері й обсязі своєї компетенції. В цій Конституції є Директорія, як Установа, як Юридична Особа, і не названо ні Петлюри, ні кого іншого. Голови Директорії і Головного Отамана в ній не названо і нею не встановлено. Тому для них було ясним, що вище наведеною формулювання: «Річ П.П. визнає Директорію ... на чолі з Головним Отаманом п. Симоном Петлюрою за Верховну Владу У.Н.Р.» в органі влади, встановленім Конституцією У.Н.Р., робляться зміни, твориться нове, не відповідне Конституції 28 січня, твориться нова організація влади, нова влада над Українським народом, помимо участі, волі і згоди його. Це є нічим іншим, як негациєю Конституції. Але знищити Конституцію 28 Січня 1919 р. — це значить знищити легальність походження Директорії і всіх органів влади У.Н.Р., бо Конституція 28 січня є єдиною основою їх законності і державності. Нищенням Конституції 28 січня нищиться Директорія, юридично існуюча тільки по цій Конституції, після чого в згадках про неї вона робиться тільки фікцією, позбавленою фактичного змісту, а тому й державно-правного значіння.

Треба думати, що без цієї ніщо не робиться. Яка ж тут ціль?

Спеціальна згадка про Петлюру з наданням йому титулів і в органі влади тієї ролі, яких він по Конституції 28 січня не має, робить себ щ. Договором визнано за Верховну Владу цілком новий орган, а саме — безіменну Директорію, але тільки на чолі з Петлюрою. Визнано тільки цю організацію влади, організацію новоутворену договором з Польщею і в однину Конституції 28 січня. Без Петлюри в ролі Голови Директорії нічого не визнано. Коли б Петлюра зрікся головування, або Члени Директорії, як поперед, головували б по черзі, або Петлюра вмер би, то од того визнання нічого не зостається, бо визнання зв'язане з іменем Петлюри в ролі Голови і визнання зв'язане в цим же, через що без головування чи головенства Петлюри не має ні визнаного, ні визнання.

З другого боку, коли Директорія, як особа юридична, зв'язується нероздільно з особою фізичною (в даному разі з Петлюрою) і робиться фікцією, то фізична особа сама обіймає всі права і таким чином Петлюра зостається один Верховною владою У.Н.Р. і контрагентом по договору. Придумане дуже хитро! В § 1 договору для означення визнаної влади вжито таку формулу, щоб імя Петлюри покрило все, щоб все зв'язувалося з його іменем, а без його імені нічого не зоставалося б визнаним.

Так цим договором визнано за Верховну Владу У.Н.Р. Симона Петлюру, віданість якого Полякам для них була безсумнівною хоч би в формі повної слухняності, доведеної на ділі, починаючи з таких фактів, як розгон в Паризької Делегації Українців і призначення Головою Делегації в Париж гр. М. Тишкевича, син якого там же служив у Польськім Посольстві. Зроблено це було після попередження з боку українців, які працювали в Парижі. Гр. М. Тишкевич страшенно скомпромітував У.Н.Р. і його було звільнено, та й то не зразу, тільки після того, як два Посли У.Н.Р., стрінувшись з Тишкевичем на роботі, примушені були написати Петлюрі те саме, про що писали Українці в Парижу перед його призначен-

ним. Один з тих послів, особливо почувавши себе винуватим за Тишкевича перед мною, який виступав в оборону інтересів Української нації, прислав мені копію того листа, тому я й знаю подробиці цієї справи.

Таким чином, для Петлюри зоставався самому попрацювати над тим, щоб Директорію дійсно зробити тільки фікцією. Тоді викиток цієї назви в договорі і взагалі в практиці перетвориться тільки в вираз, необхідний в потрібних випадках для симуляції. Верховною Владою стане один Петлюра, хоч і в польському визнанні тільки, а без легального титулу.

І Петлюра з своїми сторонниками дійсно працював над цим, щоб викинути Членів Директорії з Директорії, саму Директорію перетворити в фікцію, а себе зробити Верховною Владою єдиноособно. — Що спонукало Петлюру так робити — чи особиста жадоба влади, чи бажання зробити добро, чи переконання в своїх великих здібностях, а в невідатності інших Членів Директорії — це нас не цікавить, бо для юридичного освітлення справи з договором 21 квітня не потрібне. Ми констатуємо тільки самий факт, який сам вилазить вже з тексту договору 21 квітня і має значіння одної з підстав для визнання цього договору незаконним і недійсним з усіма наслідками з його. — Цей договір уже в формулі Верховної Влади У.Н.Р. є псагіцією Конституції 28 січня 1919 р. і містить в собі вказівки на стремління Петлюри знищити цю Конституцію, скасувати Директорію перетворенням її в фікцію і утворити своє єдиновластє.

Тому Петлюра вступив у переговори з Польщею без участі інших Членів Директорії, утворив договір 21 квітня 1920 р., на який ні він сам, ні Директорія прав не мали, єдиноособно, без участі інших Членів Директорії, згадавши про Директорію тільки для симулятивних цілей; потайв цей договір од Членів Директорії; в договорі титулує себе не рахуючись з змістом Конституції 28 січня, щоб титулами установити свою компетенцію, за браком підпори в законі, згідно з приєвним титулом, ігнорувати інших Членів Директорії, які не носять таких титулів, зробити Директорію фіктивною установою і утворити для себе становище єдиногодержавного носія Верховної Влади У.Н.Р.

Очевидно, що інтереси Української нації не мають ніякісінької потреби в такій концепції. Ціль її з об'єктивного боку — особисті інтереси, хоч би ті інтереси суб'єктивно вважалися б і за добрі.

Тільки на цім ґрунті касування Конституції У.Н.Р. 28 Січня 1919 р. утвореною нею організацією влади та утворення нової влади в особі Петлюри могли статися слідуючі факти.

Виконуючи свої службові обов'язки по постанові Директорії з 15 листопаду 1919 р., ч. 225, п. 3, і бачивши повний провал дипломатичної роботи агентів У.Н.Р., які раніш за кордоном не бували, чужих мов не знали, відповідного службового стажу не мали і кожен вів справу на свою руку без об'єднання, Члени Директорії Швець і Макаренко вирішили перевести через колегію з трьох компетентних осіб ревізію дипломатичної роботи українських посольств, місій, делегацій за кордоном, щоб зробити працю організованою, з'єднаною і наведеною до одних цілей. Ревізію намічено було розпочати з Парижу. Далі — Букарешт, далі Прага, Берлін, Відень, і т. д. Ще й кандидатів у ревізори не намітили, як уряд Петлюри заперечив переведенню цього безмірно потрібного

для інтересів У.Н.Р. акту і зруйнував усю справу. Живі свідки вимірають, а папери і таїнні, і губляться, і нищаться... Український наряд ніколи не дізнається всієї правди про роботу української дипломатії за кордоном. Як українців в Паризькій Делегації було розігнано в польських інтересах, так і в запереченні проєктованої ревізії не малу роль відіграли польські впливи. Інтереси Української нації вже в кінці 1919 року попали під польські впливи, а з договору 21 квітня 1920 року їх віддано було в повне посідання польське, оскільки це можна було зробити.

Заперечуючи ревізію, Петлюра поступив і незаконно, і проти інтересів Українського народу. Безперечно, що ця ревізія для його особисто, для його політики орієнтації на Польщу та на польську інтервенцію і для його співробітників була не вигідною, але ж вона була бажаною й вигідною для інтересів Української нації. Швець і Макаренко — я не вхожу в те, як вони виконали б завдання — поступили законно, бо того вимагала од них постанова Директорії з 15 Листопаду 1919 р., підписана й Петлюрою. Це постанова колегії і касувати її ні один з членів колегії, в тім числі й Петлюра, не може. Скасувати може тільки колегія, одмінивши свою постанову, та й то, коли має на те право, а ніяк не член тієї колегії. Петлюра, вважаючи себе єдинодержавним, щоб позбавити Швеця й Макаренка законних прав, заявив, що постанова 15 Листопаду скасована. Цей йому не заперечило продовжувати виступати в імені Директорії персонально, хоч без тієї постанови на це він не мав ніякого права.

Швецеві й Макаренкові об'явлено було, що вони позбавлені уповноважень і зостаються в Відні звичайними громадянами. А як Петлюра сидів у Польщі і пробування там для Швеця й Макаренка було неможливим, то стали неможливими колегіальні засідання Директорії й колегіальна її робота. Цим незаконним знищенням постанови Директорії з 15 Листопада, використовуючи фактичні обставини для себе особисто, Петлюра зробив себе єдинодержавцем для тих і над тими, хто визнавав над собою його владу узурпаційного походження, і всі свої виступи протизаконно робив в імені Української Народньої Республіки, яка на це його ніколи не уповноважувала і персонально йому цього не доручала. Ці виступи позбавлені правного титулу і не тільки не законні, а протизаконні, бо йдуть проти Конституції 28 Січня 1919 р. Тому треба знищити й Конституцію 28 січня. Такий виступ Петлюри і в договорі 21 Квітня, що робить договір незаконним, такі його виступи й у всім іншому.

Робота Петлюри і його сторонників на скасування Конституції 28 Січня 1919 р., перетворення Директорії в фікцію, знищення її позбавленням Членів Директорії прав, а разом на проголошення Петлюри єдинодержавцем, Президентом Республіки, Головою Республіки і т. п. переводилася перш за все хаотично, хоч і незмінно. Очевидно, що ця робота була разом з тим роботою і на касування У.Н.Р. та уряду У.Н.Р., бо правовою основою цьому була Конституція 28 Січня 1919 р., касування якої є касуванням і У.Н.Р. і влади У.Н.Р., а також державного центру У.Н.Р. Після того, як Петлюра потоптав Конституцію 28 Січня, він розірвав усякі легальні зв'язки з У.Н.Р., і всі міністри й послы, які пішли з ним працювати, стали міністрами й послами Петлюри, а не У.Н.Р. Це робилося хаотично, але ж уперто, аж поки настала ліквідація всієї організації Петлюри.

хоч сумні наслідки ще далеко не ліквідовані, а деякі з них і загрожуючі Українській нації, як, напр., договір 21 Квітня 1920 р.

Тільки ради того, щоб уникнути нарікань в голословности, подам потверджуючі сказане факти, взяті з маси цього матеріалу.

В уряді Петлюри утворено було партію, на чолі з міністром Петлюри Олександром Ковалевським. На зібранні цієї партії, яка звала себе Народно-Республіканською, 31 Грудня 1920 року *постановлено*: «Домагатися скасування Директорії і зафіксування державно-правного стану верховної влади У.Н.Р. Головою Української Народньої Республіки є Симон Петлюра». («Воля», 5 Лютого 1921 р., т. 1, ч. 6, стор. 303).

В меморандумі, поданім в Лігу Націй уповноваженим уряду Петлюри в листопаді 1920 року, зроблено ссилку на договір 21 Квітня 1920 року і сказано, що цим договором Польща визнала «Директорію Української Незалежної Республіки, возглавляемої генералом-шефом Української Армії Симоном Петлюрою, як Верховною Владою Української Республіки». («Воля», 5 Березня 1921 р., ч. 10, стор. 444.). Тут Петлюру названо «Верховною Владою Української Республіки». На місце Української Народньої Республіки стала просто Українська Республіка, на місце У.Н.Р. стало У.Р.! А суверен в цій Республіці не нарід, а Петлюра, тому він є Верховною Владою! Директорії Української Народньої Республіки теж немає, а є неіснуюча Директорія просто Української Республіки, не У.Н.Р., а У.Р. Гірше ж всього те, що в меморандумі і не так сказано, як в договорі, в яким сказано: «Річ П.П. визнає Директорію Незалежної Укр. Народньої Республ., на чолі з Головним Отаманом п. Симоном Петлюрою, за Верховну Владу Укр. Народньої Республ.» Меморандум уряду Петлюри, виставивши Петлюру Верховною Владою, розшифрував істинну думку, яка панувала при творенні договору. Ця думка виявилася ще лєніше і вповні в самочинній конституції того ж уряду.

12 Листопаду 1920 р., за підписом «Голова Директорії Петлюра», незаконно видана була нова Конституція наче б то У.Н.Р. В ній Директорію, установлену законом 28 Січня 1919 р., як колегіальну державну установу У.Н.Р., скасовано, а Петлюру одного проголошено і Директорією, і Головою Директорії. Тіло скасовано, зоставлено Голову без тіла і визнано голову саму і тілом, і головою. Курьоз існування голови без тіла! По цій Конституції Петлюру проголошено Верховною Владою, він не одвічальний, має законодавчі, адміністраційні, судові права Верховної влади, яких не має ціла Директорія по закону 28 Січня 1919 р., призначає міністрів, править з участю Ради цих міністрів, проголошує війну, заключає мир, творить міжнародні договори навіть з правом відчуження території й населення, то б то з суверенними правами і на елементи держави. Таким чином, один Член Директорії, якому одному ні Національний Союз в Києві, ні Трудовий Конгрес не довіряли, як і взагалі нікому одному не довіряли, через що й призначили колегію, цей один Член одкинув усіх Членів Директорії, своїх рівноправних колег, сам собі утворив самодержавіє і надав повновласти яких йому нарід і його представники не довіряли й не давали. Очевидно, що це лад не У.Н.Р., як і лад Скоропадського або большевиків. Яку Скоропадського була У.Д., у большевиків У.Р.С.Р., так і тут не У.Н.Р., а инше, нове, до якого причеплено назву У.Н.Р. фальшиво, симулятивно, для облуди.

В постанові Директорії в 15 листопаду 1919 р. сказано, що на випадок хвороби або смерті Петлюри його обов'язки по розподілу переймає на себе один або два других Членів Директорії. В Конституції-ж 12 листопаду 1920 р., де Директорія складається тільки з голови, на випадок хвороби або смерті Петлюри установається нездійснена організація, яку замінює собою Голова Ради Міністрів, яким 12 листопаду 1920 р. був Андрій Лівицький, що підписав договір з Поляками 21 квітня 1920 року. Членів Директорії волею Петлюри більше не існує, хоч їх, як і Петлюру, призначив Конгрес. Двох Конституцій в одній державі бути не може, тому проголосенням Конституції 12 Листопаду 1920 р. скасовано конституцію Трудового Конгресу Української Народньої Республіки в 28 січня 1919 року. Що до Директорії, то її теж скасовано і по цій причині Члени Директорії не вважаються ними на стільки, що про них і не згадується, як про неіснуючих зовсім, а на випадок смерті Петлюри в виконання його обов'язків вступає замістителем не Член Директорії, а міністр А. Лівицький.

Коли таким поступованням зруйновано було все, то орган міністрів уряду Петлюри «Українська Трибуна» в ч. 2, з 3 січня 1922 року проголосив, що сталася «ліквідація уряду У.Н.Р. в Польщі», голос «У.Н.Р. майже замовк, цілomu культурному світові не ясно, де перебуває наш державний центр, де перебувають ті громадсько-політичні чинники, які служать підставою нашої державности за кордоном» і що «загнання нашого центру в якесь підземелля» стало фактом.

Про все оце Петлюрі і його співробітникам з 1920 року посилалися постійні попередження й перестороги тими, в кого було все таки більше передбаченості і знання державних справ, а разом з тим не було застіблених польською «дружбою», на що теж вказувалося. Але такі голоси зустрічали невразимілу впертість. Ті, що звали себе урядом У.Н.Р., разом з Петлюрою були сліпим знаряддям польської політики і те, що робили устами, руйнували й нищили над ілі власними руками на користь Полякам. В таборах Польщі, їх союзниці й друга, українські вояки гинули, як мухи, і мало хто уцілів од туберкульоза. Навіть в 1926 році нещасні діти цих вояків, шукаючи кращої долі й освіти, в числі 14 душ, між якими є й десятилітні, перебігли через кордон в Чехословаччину, де у братерського культурного й цивілізованого народу знайшли собі притулок і вчать в гімназії.

І от, коли Члени Директорії Андрієвський, Макаренко та Швець, будучи в Відні і бачивши, що польська орієнтація веде Українську націю в ярмо та до нищення, покликали Петлюру з Польщі до себе в Відень, щоб в колегії, як наказано законом 28 січня 1919 р., разом працювати на порятунок, то в відповідь на це почули загрози й лайку. «Укр. Триб.», яка 3 січня 1922 р. надрукувала, що Український державний центр мує в Польщі сховатися в підпілля, через 7 день, 10 січня, в ч. 7 надрукувала декларацію «уряду» У.Н.Р., який, позбавивши себе касуванням Конституції 28 січня 1919 р. легального титулу й права зватися урядом У.Н.Р. і винивши повну непошану до законности та довівши себе до підпілля, після цього назвав Членів законної Директорії псевдо-директорією, а виступ їх і поклики до законности протизаконним, підпіраючи себе псевдо-

конституцією, утвореною самочинно Петлюрою 12 листопада 1920 р., і касуючи волю Українського народу, виявлену в Конституції 28 січня 1919 р.

Всі ці факти, авторами яких були люди з творців договору 21 квітня 1920 гр., дають можливість повніше розшифрувати зміст формули визнання влади в § 1 договору. Ця влада була творцем договору і правне становище її робить договір не дійсним. — В договорі визнано Польщею не У.Н.Р. з її законним урядом, а Петлюру. Тому й формула визнання така, що без Петлюри не зостається нічого визнаного, бо коли б головувати в Директорії Члени її призначили комусь иншому або Петлюра вмер, то й з визнання нічого не зосталося б, через те, що визнано тільки ту Директорію, на чолі якої стоїть Петлюра. А як Петлюра вважав за Директорію тільки самого себе, а більш нікого, то формула відповідає його бажанню, а згадка про Директорію в ній зроблена тільки для симулятивних цілей. Це є негідією Конституції 28 січня. Договір не дійсний і через це.

Перейдемо до розгляду самого змісту договору.

Починається він з повітньої шаблонної декларації про право народів на самовизначення, вжитої, очевидно, тільки для декорації, якою застосовується дійсний зміст договору. В цій декларації немає нічого іншого, що дійсно визнавало б таке право за Українським народом, навпаки — весь зміст договору є повною негідією такого права за Українським народом, який в цій декларації трактується тільки як об'єкт влади Польщі та Петлюри. В договорі не має навіть згадки про суверенність Українського народу, бо цього за ним не визнається. Договір починається з декларації про право кожного народу на самовизначення, а разом з тим в договорі, не питаючись Галичан, Волинників і инш., яка їх воля, яке їх самовизначення, чи хотять вони бути відірваними від цілого національного організму, чи ні, чи хотять вони йти під польську владу, чи ні, без їх голосу цього самовизначення їх просто відрізають від рідного тіла і віддають Польщі та поневолюють чужій польській владі.

Після такого декларативного вступу, логічно повинно було б далі йти визнання Української Народної Республіки Польським представництвом, а Річчю Посполитої Польської Українським представництвом взаємно, бо обидві держави однаково відновилися: Українська з моменту революції 1917 року, коли звільнилася з під узаурпаційної влади Російського царя, а Польська трохи пізніше. Українська Республіка реститувала свою державність, поміж принципа самовизначення, правно, по легальному титулу. Договором 1654 року вона мала над собою протекторат царя. Коли по революції не стало над нею царя з його владою і узаурпаціями, то вона вернулася в своє попереднє політичне становище, яке мала в 1654 році, коли йшла під протекторат. До неї вернулося її попереднє становище Української Демократичної Республіканської Держави і вона стала зватися У.Н.Р. Польська справа далеко не та, і само Річчю Посполитої Польська потребує у всякому разі не в меншій мірі, як Українська, визнання для себе.

Але Українська сторона в договорі 21 квітня допустилася повного, понижуючого і образливого для Української нації ігнорування за нею прав рівнозначного контрагента і прийняла Польську сторону, як команду

над Українською. Зміст договору цілком негує рівноправність сторін. Тому Польська держава виступає в договорі, як держава, яка не потребує визнання з Українського боку, а Українську державу виставлено потребує для себе визнання з Польського боку. Це й нашло свій вираз в нестативній польській відповіді, вкладеній в формулу: «Визнаючи *право України на незалежне державне існування... Річ П.П. визнає Директорію ... на чолі з... Петлюрою*...». Це є визнанням тільки права на державність, а не держави, як існуючої правової реальності. Визнано право на суб'єкта, але не визнано самого суб'єкта міжнародного права. В цій договорі, всупереч ширенню запевненням, що нашіли свій вираз і в силці на договір 21 квітня 1920 р. в меморандумі, поданім од уряду Петлюри в Лігу Націй в листопаді 1920 року, не тільки не має визнання з боку Польщі Української Народньої Республіки, а навпаки — наведеною вище формулою підкреслено з боку Поляків, що такої держави і взагалі ніякої держави, як факту, як реальності, не має і що Польська сторона в договорі вважає українську державність ще неіснуючою, через що, за браком держави, визнає тільки право на неї, але не саму державу в її втіленні в форму Української Народньої Республіки.

Так Українська сторона сама собі підписала небуття У.Н.Р., її уряду і державности, одержавши за це ілюзію визнання Петлюри. Очевидно, коли не має держави, то не має і уряду, який може бути тільки в державі. Коли не має визнання У.Н.Р., то не має визнання і уряду У.Н.Р. Таким чином і визнання самого Петлюри є фікцією, потрібною тільки для Поляків, щоб при певних випадках використати її, як наче б то реальність. В дійсності ж у договорі містяться всі прикмети фіктивности і симулятивности для використання їх Польщею проти Української нації.

Для того і в формулі вжито виразу «Україна», а не «Українська Народня Республіка». Коли договір є актом державно-правового характеру, то такою повинна бути і його термінологія. «Україна» — це не є термін державно-правного змісту. Україна була і за Київських часів, і за Литовських, і за Гетьманських, і за царських, і за Української Центр. Ради, і за Скоропадського, і за Директорії, і за большевиків. Це все Україна — і як держава, і як не держава, однаково *У к р а ї н а*. Мавши на думці Україну, як державу, представники У.Н.Р. повинні були б вжити відповідну для того державну термінологію, а саме назву У.Н.Р., як державно-правне означення України. Йсно, що і У.Д. часів Скоропадського і У.Р.С.Р. часів окупації Московських большевиків — однаково Україна, як і У.Н.Р. часів Центр. Ради або Директорії. Очевидно, уряд У.Н.Р. мусів би дбати про визнання У.Н.Р., як суб'єкта міжнародного права з цим іменем. Визнання суб'єкта міжнародного права з цим іменем було б визнанням державности У.Н.Р. Кажу про те, як мусів поступити дійсний уряд У.Н.Р., коли б він був ним. Очевидно, що уряд У.Р.С.Р. не буде домагатися визнання У.Н.Р., а домагатиметься визнання У.Р.С.Р.

Державність є право, яке по своїй природі права мусить мати своїм матеріяльним змістом суттєві інтереси. Як інтереси одного суб'єкта завжди вимагають підпорядкування, координації в сфері суттєвості з інтересами других, то в цілях мирного співжиття й мирних взаємовідносин мирне згодливе визнання за кимсь його інтересів є одною з найкращих форм

взаємовідносин. Очевидно, що можна примусити визнати інтереси і брутальною силою. Так чи інакше, але без визнання когось суб'єктом прав не існує визнання й інтересів того не визнаного. Невизнання — це негачія інтересів і прав невизнаного. Визнання одній держави другою — це в перш за все одна з найкращих форм визнання її за суб'єкта міжнародного права для взаємовідносин, як з суб'єктом правоздатним і дієздатним. Цього саме в договорі 21 квітня не існує. Договір містить в собі визнання можливої правоздатності, але відкидає дієздатність. Визнання У.Н.Р., як суб'єкта міжнародного права, в договорі не має, а тому не має і визнання державності, бо право на неї — це ще не державність, як і визнання права на державність — це ще не є визнанням самої державності.

Цей договір написано так, як би хто мав намір ним скомпромітувати У.Н.Р., її уряд і її державний центр, щоб знищити їх. Для Української сторони інтереси Української нації повинні стояти вище за все і займати головне місце. Договір з Польськими творено коштами Української нації, гідності її доброго імені, пожертвою її честі й інтересами без оглядки на минуле і перспективи будучини, творено проти інтересів Українського народу та його державності, не питаючись голосу сумління. З боку Українського представництва це було зловжитком проти чужого імені, чужих інтересів, чужих прав і жертвуванням чужою долею, бо це представництво відчужилося від того, кого вважалося заступати. Чи це робилося свідомо, чи несвідомо, від того самий факт не міняється — і несвідоме позбавлення когось життя для позбавленого однаково зостається смертельним.

Але той, хто береться творити договір і творить його, мусить розуміти, що він робить, і які з того можуть вийти наслідки.

Думається мені, що, по мимо очевидної неадібності, увага українських авторів договору остільки була полоненою інтересами, зв'язаними з особою Петлюри, та прислужництвом перед Польськими, що через це вони, коли виключити гірше, не розуміли і такої простої речі, як вжиток в § 1 виразу «визнаючи права України» і прийняли цей вираз за визнання У.Н.Р. На цю думку мене наводить не тільки те, що представництво Петлюри в Лігу Націй посилялося на договір 21 квітня на доказ визнання Польщею У.Н.Р., як держави, а і зміст § 3, а ще більше § 4 договору. Цей параграф промовляв буквально ось що: «Польський уряд зобов'язується не заключати жадних міжнародних умов, направлених супроти У к р а ї н и; до того ж самого зобов'язується уряд У.Н.Р. супроти Річи П.П.».

Кидається в вічі, що для Польської сторони вжито всюди державно-правну термінологію: Польський уряд і Р.П.П., а для Української сторони вжито раз державно-правну назву: «Уряд У.Н.Р.», а раз просто «Україна». По цій формулі Петлюра і його уряд зобов'язалися не заключати ніяких договорів проти Р.П.П., а уряд Р.П.П. зобов'язався не заключати ніяких договорів тільки проти У к р а ї н и, а не проти У.Н.Р. і її уряду, бо Україна може бути і не У.Н.Р., як і уряд. Так Петлюра підписав сам собі смертний приєуд. Тим більше, що уряд Петлюри, після того як відкинув Конституцію 28 січня — єдине джерело своєї правності, перевів себе на становище уряду самочинного й самозванного, без легального титулу уряду У.Н.Р. Логічний розвиток подій швидко показав це на ділі.

Щоб уникнути парікань в порушенні договору 21 квітня і забезпечити за собою свою окупацію і од других претендентів, Поляки на переговори в Ригу покликали для утворення договору більшовицький окупаційний уряд на Україні. З ним вони утворили договір і проти У.Н.Р., і проти Петлюри, з його товариством, вважаючи, що в цім немає порушення § 4 договору 21 квітня, бо У.Р.С.Р. в теж Україна і новий договір не проти України, а вони зобов'язалися параграфом 4 не творити договорів тільки проти України і цього не порушують. Тим більше, що в договорі з Петлюрою 21 квітня Поляки визнали тільки «праву України» на незалежність, а в Ризькому договорі 11 жовтня 1920 року теж «по принципу самовизначення народів» Поляки визнали вже саму «незалежність України», то б то визнали більше, як в договорі 21 квітня, і це більше на користь України, а не проти неї.

Це мусіло стати її повною моральною поразкою для Петлюри та його кермуючого сторонництва, бо вони не були побіжені Поляками в війні, а більшовики були побіженими та ще через допомогу Поляками з боку Петлюри. І от, не вважаючи на це, більшовики поступилися Полякам менше, як Петлюра з своїми кермуючими сторонниками, які стали помічниками Польщі проти Українського народу.

На закид громадської opinio, що Поляки, визнавши Петлюру, як владу й уряд України, в той же час визнали владою й урядом України його противників, Поляки в Ризьких часописях офіційним комунікатом для відома держав і громадянства 30 вересня 1920 р., в формі інтерв'ю, проголосили слідує: «Петлюру Польща вважає тільки представником одної з партій, які борються за владу на Україні, і яка з тих партій побідить — покаже найближча будучина.» Ця заява, як видно з попереднього, відповідала тому, що думали Поляки, творивши договір 21 квітня 1920 р. Ця заява має собі підпору в змісті договору.

Як ми установили, в договорі 21 квітня не має визнання У.Н.Р., як держави, а тому логічно не може бути визнання і уряду Петлюри, який звав себе урядом У.Н.Р. Це не перечеило Петлюрі тішити себе визнанням.

З другого боку замість свого договору Петлюра відкинув Конституцію 28 січня 1919 р., яка могла бути єдиною легальною підставою для його претензій офіційно числитися в законнім уряді. Таким чином, він сам перевів себе на приватне становище нищенням Конституції 28 січня, а Поляки перевели його на це становище й договором 21 квітня, відкинувши визнання У.Н.Р. як існуючу державу.

Петлюра, знищивши легальний титул свого офіційного представництва У.Н.Р., як особистого, так і в Директорії, цим договором скомпромітував і У.Н.Р., і уряд У.Н.Р., і Директорію, і самого себе остаточно. Після цього договору Петлюра увесь опинився в руках Поляків і на їх волі, після чого зробився сліпим виконавцем їх вимог і помічником їм в досягненні ними польських інтересів коштами Українського народу.

Так звичайно в договорах розумніша сторона, яка не звертає уваги на вимоги стіки, завше оплутує сторону слабшу інтелектом і розумінням справи та доводить її до підпису проти самої себе всяких несподіваних зобов'язань, позбавлень прав, уступок і зречень. Так ті, що взялися представляти Українську сторону, претендуючи на владу й керівництво, по-

казали себе не здатними розуміти й забезпечити навіть інтереси свого становища. Очевидно, що вже по цій причині вони, як інтелектуально, так і морально не могли бути здібними забезпечити й охоронити дуже складні й великі та запутані інтереси Українського народу.

Тому вже по цій причині не має ні потреби, ні цілі входити в оцінку політичної діяльності, здатності й індивідуальності інших Членів Директорії, бо гірше, як зробив Петлюра, не міг зробити ніхто в світі, та гірше щось навряд чи й придумати можна було б. Ми не входимо в ці розцінки ще й тому, що нас цікавлять не особи, а те, що зроблено і що то зроблене уявляє собою для Української нації.

Українські творці договору не розуміли в державних справах навіть того, що вже дуже добре знали наші предки кілька сот років тому назад, не мавши юридичної освіти.

Очевидно, що визнання держави, як суб'єкта міжнародного права, мусить містити у собі визнання елементів держави. В Республіці це перш за все є визнанням суверенітету народу, який уявляє собою і джерело влади. В договорі 21 квітня не тільки про народній суверенітет, а і взагалі про Український нарід навіть не згадується. Його трактують тільки, як предмет договору, бо розпоряджають ним, як безвільним та безсловесним, безправним та неісдатним об'єктом.

Гетьман Богдан Хмельницький в Універсалі 1655 року, про закріплення земель за Запоріжцями, називає основний елемент Української держави «Народом благочестивим Українським» на території «України», яку протиставляє Польщі. В основу законності свого розпорядження про закріплення земель він кладе те, що має на це «зверхню владу», доручену йому «Військом Запорізьким та Українським і Народом Українським по обох сторонах Дніпра далеко розширяючимся», який вручив йому ту «моц і владу», через що, пише він, «ми назначені зверхністю найдубмося». Таким чином, Гетьман Богдан Хмельницький основою державності вважав суверенітет Українського народу і уповноваження од його вважав джерелом своїх прав.

Український Гетьман Пилип Орлик, обстоюючи в своїй Дедукції перед чужими урядами право Українського народу на свою державність, каже не про свою й гетьманську владу, а про суверенітет Українського народу, козаків, і пише, що «Гетьман не має права дарувати од себе того, що належить народові», через що, коли Гетьман чого зречеться, не мавши права на те, то «зречення його ні трохи ні в чім не касує прав України», в якій «суверенітет належить народові», а Гетьман тільки виконавець. Через це Московський уряд, каже він, касував права України так, щоб у «козаків залишити тільки тінь суверенності» і помалу знищити її.

Та й тепер, був. Гетьман Скоропадський в листопаді 1920 р., пославши свій лист і меморандум в Лігу націй, прохав визнати Українську державу і прийняти її в Лігу Націй, посилаючись на суверенітет Українського народу та його історичні права, яких Український нарід ніколи не губив і які, після припинення їх необмеженим деспотизмом Московії й Росії, гаряче обстоюючи свою свободу та суверенність, гарід з революцією 1917 року і поваленням царської влади відновив собі.

Так пише Скоропадський, називаючи посольство в Берліні та Лондоні представництвом «групи Головного Отамана Петлюри» і вказуючи, що вони звернулися до його з проханням підтримати перед Лігою Націй визнання Української держави («Воля», 22 січня 1921 р., т. 1, ч. 4).

Очевидно, що Скоропадський, після висловленої ним пошани до народного суверенітету не знав би Петлюру і його товариство тільки політичною групою Петлюри, коли б цей не змінив свого зв'язку з Конституцією 28 січня і тим не загубив би свого легального титула офіційного представництва У.Н.Р. та не перетворив би себе на таке ж становище, як Маркотун з своєю групою. Ця група теж подала меморандум, в якому негувала права Петлюри на державне представництво і звала його самозванцем. Ці документи, збігшись в Лізі Націй до одних рук, робили тяжке враження про стан української справи. Треба сказати, що меморандум і записка Скоропадського були написані добре, солідно, обґрунтовано і обґрунтовували історично й правно суверенітет Українського народу і його державну незалежність. В меморандумі його вказано населення і територію України. Коли б був у Лізі Націй ще один документ, то було б краще, і враження було б інше. Представництво Петлюри, в протиположність цьому, всю увагу осередкувало на особі Петлюри, титулувало його Верховною Владою України, її Головою, Президентом, Шефом армії, Головою Директорії і т. д., з чого виходило враження, що сторони й самі не знають, як же саме треба правно титулувати того, про кого пишуть, а в той же час про народ і його суверенітет нічого й не поминалися, про територію так само, і виходило враження, що кимось почуто про визнання не Української держави, а Петлюри, його уряду і його Армії... Розуміється, писати про територію й населення було ризикованим перед українським громадянством, бо виявилось би, що Петлюра віддав Полякам 162.000 кв. кілометрів землі з 11.000.000 населення!

З переписки Президента Гюнгера можна бачити, що Ліга Націй дивилася на представництво од Петлюри тільки як на його групу, то б то як дивилися Скоропадський, група Маркотуна і Поляки в їх комунікаті в Ризі.

Ось до чого довело стремління узурпувати владу над Українським народом з допомогою польської інтервенції і бажання підмінити волю народу, висловлену в Конституції 28 січня, своєю волею, і довело тих, які вже добре знали ціну німецької інтервенції, потім московської інтервенції і повинні не менше знати ціну польської інтервенції хоч би з підручників історії.

Польщу цікавили три речі: 1) захоплення собі з Української території як найбільшого простору і пригашення протесту проти того; 2) визнання за Польщею в перспективах ближчих і дальших можливостей так званого історичного права на межі 1772 року; 3) поворот на українські землі аж до Дніпра польського панства для підготовки наступних акцій на користь Польщі.

Найшовши собі не розуміючого справи, прислужливого й слухняного, хоч і самозваного контрагента, польська дипломатія досягла всього, що хотіла. Неправність договору для неї була свідомою, але це Поляків мало турбувало, бо вони добре знали як їх папи на підставі сфальшованого

в VIII в. «Віна Константина» і сфальшованих «Ісидорових декреталій» зробили для панства великі придбання навіть після XV віку, коли Лоренцо Валла довів підробку так ясно, що й католицьке духовенство не заперечувало.

В §§ 2 та 3 установлено територію Польщі коштами земель Українського народу з визнанням за Поляками принципіально і можливостей більших претензій. По § 2 договору 21 квітня кордон між У.Н.Р. і Р.П.П. установлено той самий, що по Ризькому договору Польщі з большевиками 11 жовтня 1920 року, тільки з вирівнянням в деяких місцях ліній. Поляки перед большевиками ґрунтували свою претензію на договір з Петлюрою і большевики погодилися задовольнити, аби Поляки зречлися Петлюри. Так претенденти на владу над Українським народом та його землею поділилися тим, що їм не належало й не належить, використовуючи нещастя Українського народу та спираючись на грубу брутальну силу і відкидаючи всяку мораль, сумління і справедливість, як речі не потрібні.

Мусимо ближче розглянути § 3 договору. Він каже так: «Уряд Польський признає Україні території на Схід від кордону, зазначеного в арт. 2 м цієї умови, до кордонів Польщі 1772 року (передрозборових), які Польща вже посідає, або набуде від Росії шляхом збройним чи дипломатичним».

Зміст цього § такий: Петлюра визнає за Польщею право на Українську територію в межах 1772 року до Дніпра, без Києва і частини Подільської губ. З цієї території, Української і заселеною масивом Українського народу з малесенькою домішкою польських поміщиків та їх слуг, Польща уступає чи зобов'язується від себе з ласки та милости уступити Головному Отаманові Петлюрі та його товариству під Україну од означеної в § 2 східної польської межі землю приблизно в 2 губернії.

Таким чином: 1) договір 21 квітня 1920 р. визнає за Поляками і віддає їм Галичину, Волинь, Холмщину, Підляшшя і Полісся, закладені українським народом; 2) в початку договору за основу розмежування проголошено принцип самовизначення народу, але в § 2 цей принцип для Українців одкинуто, як не вигідний для польського імперіялізму, а в § 3 для Поляків вже висунуто новий принцип — історичний. Що ж до Українського народу, то для його і цей принцип відкинуто, бо це для Поляків теж не вигідно. Українці мали Київську державу свою і могутнішу, і культурнішу за Польщу, володіння їх сягали по Краків, Поляки під іменем Лехів або Ляхів, а у Константина Порфірогородного під іменем Лензайнів або Ленгелів, в X вікові платили данину Українцям, як їх піддані. Але історичні права визнаються договором монополярно тільки за Поляками, а за Українським народом не визнається ніяких прав — ні історичних, ні самовизначення. Самозвання українська сторона в договорі навіть прав на державність Українського народу не ґрунтує на юридичних основах, як це стисло зробив Скоропадський, звернувшись до Ліги націй. За те вона все приймає і визнає, що корисно Полякам, хоч і смертельно для Українського народу.

3) Назва Українцями є назвою історичною. Вона відповідає літописному оповіданню, що слов'яне називались по землях, на яких жили. Ті, що на Україні, є Україняне, а по новішому Українці. По змісту §§ 1, 2

і з землі, які під Польщею, гублять своє історичне ім'я України, тому й нарід та його мова перестають бути українськими. Народ позбавляється свого історичного і племенного імені. Сучасна заборона в районі польської окупації зватися Українцям офіційно Українцями, а свою мову називати українською, має собі підпору в договорі Петлюри.

4) Використовуючи цей узаурпаційний і фальшивий договір перед представниками чужих держав для підпертя своїх прав на Українські землі і промовчуючи про його незаконність, польські представники обдурно перед чужинцями доводить ним згоду наче б то дійсного Українського належно уповноваженого уряду на відчуження території України в Галичину до Польщі. Конституцією У.Н.Р. з 28 січня, оповіщеною чужинцям, поставлено їм до відома, що в Директорію входить представник Галичини. З цього виходить видимість наче б то в договорі 21 квітня 1920 р. на відчуження Галичини Полякам є згода з боку представника Галичини. Свого представника не було.

§ 5 договору трактує про національно-культурні права Поляків на Україні і Українців у Польщі так хитро, що зовнішньою видимістю рівності прав утворено для Поляків всі можливості, виправдовуючись договором, нищити Українську культуру, позбавляти Українців шкіл, гімназій, університетів, православних церков і взагалі гнітити й національно нищити Українців на землях, відданих Полякам по договору. В § 5 зрівняно не зрівняли і тільки тупість одних та бзурітство других могли таке втворити. Українська сторона мусить визнати, що її або обдурено, або ж вона свідомо віддала культурно-національні інтереси Українського населення в жертву Полякам з метою колонізації його і хитро це сховала від контролюючого українського ока. Властиво — думала сховати.

Під Польщу вона віддала Українську територію Галичини, Волині і інших земель, залюднену не Поляками, а Українським народом. На Україні немає території, залюдненої Поляками, а є тільки маленька польська меншість на Українських землях, розкидана серед моря Української нації. Це речі різні, а в § 5 їх зрівняно і сплутано хитро-лукаво, як однородні. § 5 установлено, що уряд Польський *«забезпечує»* Українському населенню ті права, які уряд Український *«забезпечить»* Полякам на Україні. Річ тут не про надання прав і не про принципову рівноправність, проти чого не можна нічого заперечати, а про *«забезпечення»* урядом матеріяльних прав.

Україна по договору 21 квітня 1920 р. — це Київська та частина Подільської а шматочком Волинської губ. Тут живе на 8.200.000 населення тільки 150.000 католиків-поляків, німців, чехів, українців католиків і ин. То б то живе серед Українського моря менш 2% Поляків, нігде не скупчених і всюди розсіяних по трохи. Ясно, що на податки з цієї польської колонізації не можна удержувати ні гімназій, ні університету, та й слухачів Поляків не вистачить на університет. Таким чином, Український уряд не може забезпечити дій польській колонізації, напр., університету, бо не має права задовольняти польські інтереси меншості коштами Українського народу, податками з його. Надати право Полякам на свої школи і університети — це законно, потрібно, але на польські кошти. Задоволення ж Українськими коштами польських інтересів — це порушення при-

цину рівноправія і справедливості та установлення не права, а привилею. На Україні польських земель не має а в тільки невеличка польська колонізація тоді як договір 21 квітня віддав під Польщу 162.000 кв. кілометр. Української землі, на якій живе масою 9.000.000 населення Української нації, де Поляки меншість. Тут ця меншість має все польське коштами податків з Українського народу. Українські 9.000.000 людей можуть мати і гімназії, і університети на свої кошти але Поляки, по договору з Петлюрою з 21 квітня, можуть нічого і ніколи не дозволити й не давати Українцям на відданих Польщі землях, посилаючись на те, що у Поляків на Київщині та Поділлі не має ні гімназій, ні університетів, а вони зобов'язалися «забезпечити» Українцям на відчужених договором землях тільки те, що мають Поляки на Україні! Поляки на Волині, в Галичині й инш. українських землях нищать усі культурно-національні Українські установи і мають на це собі виправдання в § 5 договору. Між Поляками на Україні 65% панів, які своїх дітей виховують в Польщі. Полякам легко зречтися гімназій та університетів польських на Україні зовсім, аби Польща мала право по § 5 договору відмовити Українцям в межах Польщі, визнаних Петлюрою, в українських гімназіях та університетах і твердити, що рівноправіє, установлене § 5 договору, виконано! Поляки так і роблять. Галичина і Волинь, Холмщина, Підляшшя й Підлісся не мають ні однієї української гімназії, після чого натурально і ні однієї українського Українського університету: нехай 9.000.000 Українського народу або полонізуються або гинуть в темноті, нехай це населення обслужується не своєю інтелігенцією, а польською. Параграфом п'ятим Петлюра установив для Поляків право колонізації Українців. Ось що сотворили українські автори договору проти Української нації — такого і Толстий з Столипіними не могли придумати. Українська сторона зобов'язана була забезпечити договором Українцям під Польщею ті права, які Українці мають на своїй Україні бо в обох випадках вони на своїй території і в більшості, яка не потребує жити коштами чужої народності.

§ 6 ваггарній справі нищить всі здобутки революції, касує Універсали, закони Центр. Ради, Директоріальні розпорядження, закони Трудового Конгресу і вертає старину для польських поміщиків на Україні, як привілею. По цьому § польські поміщики вертають на Україну і забирають від народу землі, заводи, все. Забирають навад ті землі, які Укр. парієд вернув собі правно, бо вони були пограбовані у його польським насильством.

Цим параграфом установлено правне втручання Польського уряду до внутрішніх справ України в сфері інтересів українських громадян, коли вони польської народності. Але виключено також право для Українського уряду в оборону прав Українців у Польщі. Для людей польської народності на Україні договором установлені привілеї, право екстериторіальності в певній мірі, право апеляції громадян українських польської народності до польського уряду проти українського уряду, чим твориться подвійне підданство, яке допускає комусь зраду, бо двом державам служити разом не завжди можна. Польська народність ставиться на Україні вище української, чим установлюється між громадянами одної держави нерівність. Так цей § договору нищить національні й соціальні здобутки

революції. Коли вертаються маєтки громадянам польської народності, то чому ж не вертаються поміщикам інших народностей! Що ж тоді залишиться від аграрної революції!

Цей § договору перетворює військові походи Петлюри на Україну і пролиття української крові в походи для повернута польським поміщикам та капіталістам їх маєтків і для реставрації стародавнього польського панського панування над Українським народом з повернотом його в стан бідла. Це вже реставрація для Польських поміщиків не тільки передреволюційного, а давно минулого їх панування на Україні. Так вояцтво, од якого цей договір було потаємно, думало, що воно бореться й жертвує своїм життям за свободу України та за кращу долю Українського народу і за його державність, а в дійсності воно кишено було облудно на службу польським поміщикам для панських реставрацій на Україні, для оборони поміщицьких польських інтересів та порабощення Української нації Поляками!

Договір вступив у силу негайно після підписання. Тому польські поміщики та капіталісти набули негайно собі право при першій же можливості, здобутій Головним Отаманом Петлюрою та польською інтервенцією, забирати все добро, машини, скот, реманент, рубати ліс і вивозити з України в Польщу. Так і зробили ті, що встигли використати можливість. Договір цим творив з України руїну. Польські банди грабували населення, насилували жінщин, вбивали людей...

Після ознайомлення з цим договором для учасників походу Петлюри на Київ весною 1920 р. стане зрозумілим, чому, як тільки вони займали якийсь шматок Української території, зразу ж туди налітав польський вагон, на заводах та по панських маєтках роззброював Українських козаків, проганяв геть і поляки там установлювали свою окупаційну владу.

Умови § 6 договору 21 квітня позбавляли Петлюру всяких перспектив на будуче і яких би там не було надій на який би не було успіх серед Українського народу, як і на визвалення від польської залежності. Ясно, що на території, яку зайняв би на Україні Петлюра з польською інтервенцією, парід, позбавлений Петлюрою здобутків революції, поставився б до його вороже, пішов би проти його і Петлюра не знайшов би в нім собі підтримки. Як побачимо з військового договору, Поляки пообіцяли малу поміч військову і то тільки до Дніпра, тільки на території правобережної України, в якій зацікавлені самі не тільки для своїх поміщиків, а і через свої зазіхання на неї в такій мірі, що навіть од неправомого Петлюри постаралися в договорі 21 квітня виговорити визнання за ними меж 1772 року. Військові українські сили, перед якими з фактів проявилися б усі польські затії і вся облуда з боку Петлюри, покинули б його. Так він і залишався б в найкращому для його випадку на двох губерніях серед ворожого населення під охороною польських загонів та карних польських експедицій нищити там Український парід в пень для очистки земель польським колоністам.

Це так очевидно і можна було так робити тільки цілком віддавшись Полякам та зобов'язавшись служити їм проти інтересів Українського

народу, коли виключити повне нерозуміння простих речей, яке робить людину сліпим знаряддям в чужих руках.

§ 8 каже, що цей договір повинен zostаватися таємним. Нісли вище наведеного мусить бути само собою зрозумілим, чому це так. В дійсности це не договір між Україною і Польщею, як його виставляють, а змова проти української нації й проти всіх її інтересів на користь Полькам. Це змова проти Української державности, свободи, незалежності, культури, розвитку, добробуту. Змови завжди таємні. І ніхто з змовців не опублікував цього договору. Противного особистим інтересам значайно ніхто не робить. В цім потаємні особисті інтереси, бо громадські українські інтереси вимагали публікації. В цілому договорі не має ні єдиного українського інтересу, який був би захищеним, навпаки — всі чисто українські інтереси віддані в жертву польським збагаченню, імперіялізмові та націоналізмові. Навіть честь і добре ім'я Української нації не пощажені. Виступаючи в демократичному імені У.Н.Р., українська сторона віддає на глум — на поталу і демократичні принципи, і ім'я У.Н.Р.

Українському громадянству, мабуть, ще памятно, як Російський уряд і російське громадянство переслідували українську мову для знищення російської. Громадянство російське глузувало з неї і з тих, кому вона була сповіддю народною, дорогою, рідною, виразом їх душі й совісті. Російська інтелігенція, втім числі й та, що зве себе демократами, дбала про свої егоїстичні інтереси, а не про інтереси народу. Російська мова, знищення національної української культури, русифікація і заборона української мови були вигідні для цієї інтелігенції, народодлюбивої на словах бо з російської політики проти українського народу вона мала великий заробіток. Це порабощення інтересів народу своїм інтересам і пониження одних людей за їх народність перед другими. Тому під час мирових переговорів України з Москвою в 1918 р. я, не звертаючи уваги на московський напрям уряду Скоропадського, во ім'я демократичного принципу рівноправ'я, вів переговори українською мовою з перекладчиком на московську, як і мені перекладали на українську московську мову, хоч я її й добре знаю. Того вимагав принцип рівноправ'я, повага до рідного й до свого народу, свідомість обов'язку понижене й несправедливо осміяне підвищити до належного йому місця. Тексти договорів і протоколів були однаково обов'язковими на обох мовах.

Відношення поляків до української мови не краще, як у Москвинів. І от, українська сторона в договорі 21 квітня 1920 року визнала за обов'язковий тільки текст на польській мові! Вона й тут віддала українське на безчестя, пожертвувала ним польському шовінізмові, імперіялізмові, призирав до української нації і визнала, що український текст нічого не вартий, а цінний тільки польський текст, українська душа з її виразом сумління нічого не варта, а цінна тільки польська душа з виразом її сумління, бо мова — то сповідь душі й вираз сумління народу... Так зробили Петлюра, Андрій Лівинський та інші творці договору. Вони примусили і військових підписати цю умову в військовім договорі і цим плінути в душу свого рідного народу.

Навіть більшовики розуміли непристойність такого відношення і одстоювали честь і права Української нації немірно більше, як Петлюра

та Лівницький, хоч і були стороною побідженою. В § 16 Ризького договору 11 жовтня 1920 року большевики, добившись від Поляків, хоч і були побідженими, визнання Української державності, принесеної Петлюрою договором 21 Квітня 1920 р. в жертву Полякам, добилися од них також визнання рівноправія української мови з польською і прописали в умові, що український і польський тексти договорів вважаються однаково автентичними.

Верестейські договори Української Народньої Республіки визнають рівноправними тексти український, німецький, турецький, болгарський. Це звичайне правило міжнародної ввічливості і взаємної поваги. Петлюра ж, Андрій Лівницький і їх співучасники, поступившись всіма правами Української нації на користь Полякам і віддавши їм всі інтереси Українського народу, а самий нарід в порабощення, пониження й безчестя, вже не мали чого дорожитися виразом сумління народу, його мовою, і віддали й це в жертву, на глум та поталу Полякам. Само собою напрошується питання: у кого на службі ці самозвані представники Українського народу — у Польського чи у Українського народу, і чії вони представники в дійсності: польські чи українські!

В § 7 договору 21 Квітня 1920 р. вказано, що до цього договору за-ключається війська конвенція, яка «ставить інтегральну частину» його. Ця частина відігравала ще більше заслону на характер договору, як змови проти державності, незалежності, свободи, честі, доброго імені Українського народу і як служби на користь польського імперіялізму з його стремлінням «знищити Русь». Військова конвенція так само нічого гіршого не дає Українському народові, а Полякам дає всі вигоди і ставить їх в командну роль над Українською Армією, яка піде з Петлюрою, і в роль пануючих над Українським народом поработителів. Ця конвенція творить для Поляків становище завойовника і всі можливості нищити Українську націю. Петлюра по цій конвенції фактично пішов на службу до Поляків для польських інтересів і відбудови Польщі 1772 року коштами Української нації, а Українську Армію з тих, що повірили й довірилися йому, не знаючи про зміст його договору з Поляками, завів на знищення, потрібне Полякам. Чи це зроблено навмисне, чи через брак потрібного інтелекту, справа від того не змінюється.

Договір це такий:

ВІЙСЬКОВА КОНВЕНЦІЯ ПОМІЖ ПОЛЬЩЕЮ І УКРАЇНОЮ.

1 §. Сучасна військова конвенція складає інтегральну частину політичної конвенції з дня 21 квітня 1920 р., входить з нею рівночасно в життя і обов'язує аж до завартя сталої військової конвенції поміж Польським урядом і Українським.

2 §. Польські та Українські війська відбувають акцію спільно, як війська союзні.

3 §. В разі спільної акції польсько-української проти совітських військ на теренах Правобережної України, положених на Схід від сучасної лінії польсько-большевицького фронту, військові операції відбуваються по взаємному порозумінню начальної команди Польських військ і головної командою Українських військ під загальним керуванням начальної команди Польських військ...

4 §. Начальна команда Польських військ приділяє до оперативних

штабів Українських військ своїх старшин, а головна команда Українських військ приділить, в порозумінні з начальною командою Польських військ, до Польських команд, частин, інституцій і т. д. своїх зв'язкових старшин.

5 §. Війська, представлені головною командою Українських військ, уживо ця команда до розпорядження Начальної команди Польських військ, уживо ця команда, стосовно до оперативних потреб нею накреслених на теренах України, по можливості не роздроблюючи їх на дрібні тактичні одиниці. В мірі поступу акцій і поскільки оперативні умови на те дозволять, на бажання головної команди Українських військ, начальна команда Польських військ як найскорше скупить Українські одиниці разом і призначить їм власний район діяння і спеціально стратегічне завдання, з метою віддання їх в поворотом до безпосереднього розпорядження головної команди Українських військ.

6 §. З моменту розпочаття спільної акції проти большевиків, Український уряд зобов'язується доставляти продукти для Польської армії, оперуючи на цім терені, в кількості згідно оперативному плану головної армії: м'ясо, сало, борошно, збіжжя, крупу, овочі, цукор, олія, сіно, солону і т. п. на підставі харчових норм, обов'язкових в Польському війську, і потрібні підводи.

а) З тою ціллю до команд Польських дивізій і армій будуть приділені цивільні комісари чи Українські провіантські старшини, обов'язком котрих буде заосматрювати дивізію (армію) необхідною кількістю харчових продуктів та підвод.

б) В разі недоставлення Українським урядом потрібних продуктів, цивільний Український комісар, в порозумінні з інтендантурою дивізії (армії) переводить реквізиції потрібних продуктів серед місцевого населення, розчитуючись реквізіційними квитками, оплаченими і гарантованими Українським урядом і виробленими в двох мовах: польській та українській. На квитках повинно бути зазначено поіменований і вагу туші чи продуктів, а відносно підвід та коней — кількість їх та час уживання.

По мірі можливості за доставлені підводи платиться в той же час повна сума в розмірі, поставленому Українським урядом. На квитку має бути зазначено, що при реквізиції заплачено лиш частину належного з зазначеним суми і що решта буде виплачена Українським урядом пізніше.

Український уряд зобов'язується достарчати Польському війську відповідну готівку з метою безпосередньої заплати мешканцям частини належних їм грошей за доставлені продукти, стосовно до максимальних цін, які будуть встановлені Українським урядом. Польське військо буде преміювати реквізіційні квитки, а також свідоцтва, оплачені готівкою, — салом, нафтою чи іншими продуктами першої потреби, згідно норм і інструкцій, які будуть окремо видані. До Українських одиниць будуть приділені польські господарчі старшини, з метою стеження та переведення одоманітвого преміювання.

с) Харчові продукти, не доставлені Українським урядом, а тому доставлені Польським урядом, обраховані згідно Польських встановлених норм, покладаються на Український уряд в польській валюті і стосовно до цін, унормованих для війська в Польщі.

д) Тимчасово відношення української валюти до польської, обов'язкове в війську до заварти фінансової конвенції, буде встановлено начальною Командою Польських військ, в порозумінні з головною командою Українських військ.

7 §. В разі заляття вищезказаного терену військами польсько-українськими, чи польськими, начальна команда Польських військ залишає за собою право нерування підчас даної військової акції всіма залізничними лініями, при чому Український залізничний персонал залишається на своїх посадах. Про випадки і причини звільнення Українська влада буде повідомлятися. До Польських військово-залізничних влад, в myśl § 4, будуть приділені Українські зв'язкові старшини. Ук-

раїнський уряд приступить невідкладно до організації цілкового залізничного апарату з метою прийняти залізниць під власне керування. Час, спосіб, порядок прийняття будуть określені особливим укладом. Польське командування допоможе Українським залізницям рухомим складом, опалом, шматовилом і иншими матеріялами, потрібними для експлоатації і забезпечення праці залізниць. З метою контролю буде переподитися учот всім перевозкам, а також пересуванню всякого залізничного матеріялу, згідно з порядком, встановленим наказом начальної команди Польських військ, в порозумінню з головною командою Українських військ.

8 §. З моменту розпочаття спільної офензиви і заняття нових теренів Правобережної України, положених на Схід від сучасної лінії польсько-більшовицького фронту, Український уряд організує на них свою владу і адміністрацію цивільну і військову. Тили Польських військ буде охороняти Польська жандармерія польова і Польське етапоне військо; зміна Українською владою наступить на підставі особної умови, після сформування Української жандармерії, а також Українських етапових військ. На час виконання служби Польською жандармерією і Польськими етаповими військами буде призначено до Українських адміністраційних влад Польських авіакопих старшин. Влада на дотепер ваних теренах, які, на підставі політичної угоди, признаються Українській Народній Республіці, полишається тимчасово в руках Польської влади, а Український уряд організує свій адміністративний апарат і, по мірі того організування, влада на тих теренах, по порозумінню з Польським урядом, переходить до рук Українського уряду.

З моменту підпису сучасної конвенції в Кам'янці Подільському відновлюється функціонування Українських Центральних Державних Установ. Начальна команда Польських військ негайно видасть наказ, аби місцева влада військова і цивільна оказала цьому всіляку поміч.

9 §. По виконанню загального плану спільної акції, евакуація Польських військ в терену України повинна початися по пропозиції одної з договоряючихся сторін, а технічне виконання евакуації наступить на підставі взаємного порозуміння начальної команди Польських військ з головною командою Українських військ.

10 §. Український уряд приймач виекіпіровання, заосмотрення і утримання Українських частин, сформованих на території Польщі і яким чи начальна команда Польських військ, чи Польське міністерство військових справ оказало, чи буде оказувати поміч в продуктах, екіпіровці, зброї, амуніції і всякого роду військових матеріалах.

11 §. На Польській території продовжується організація Українських частин, як то мало місце до цього часу в Берестю, аж до часу, коли така організація буде можлива на власній території.

12 §. Начальна команда Польських військ обов'язується доставити для Українських військ зброю, амуніцію, снаряження і одяги в кількості, потрібній для трьох дивізій, згідно штатів, встановлених для Польської дивізії зо всіма її санітарними і иншими тилловими закладами і поставити ці матеріали заосмотрення до розпорядимости Українського міністерства військових справ. Річі замовлені чи закуплені Українським урядом за кордоном, вивезені чи перевезені до місця перебування Української армії, завдяки старанням Польського уряду, будуть залічені в кількість вищезазваних матеріалів заосмотрення.

13 §. Ціла здобича залізнична, за винятком панцерних потягів, взятих в бою, а також инша військова здобича, крім рухомої, взятої в бою, становить власність Української Держави. Подроbiaці будуть встановлені окремою умовою.

14 §. Подрібна умова фінансово-господарча, а також залізнична конвенція, що торкається сучасної конвенції, будуть заварті додатково.

15 §. Обидві сторони мають право запропонувати заварті сталої військової конвенції в час, признаний кожною стороною за відповідний. Аж до заварття нової — обявляе сучасна конвенція.

16 §. Обидві сторони зобов'язуються тримати цю конвенцію в тайні.
 17 §. Ця конвенція пишеться на мовах Польській і Українській.
 (Обидва тексти обов'язуючі. В разі сумніву рішачим є польський текст.)
 Ця конвенція підписана в Варшаві 24 Квітня 1920 року, зі сторони Польської — майором Валеріаном Славеком та капітаном Вацлавом Ендржевичем, на підставі уповноваження Мін. Війск. Справ Р.П.П. від 21 квітня 1920 р., ч. 1960 В.Р.Т. Зі сторони Української — Генер. Штабу Генерал-Хорунжим Володимиром Сінклером та Генер. Штабу Підполковником Максимом Дідковським, на підставі уповноваження Заступника Голови Ради Народніх Міністрів У.Н.Р., від 23 квітня 1920 р., ч. 1931.
 Уповноваження взаємно обмінані.

Характер військового договору той самий, що політичного: все для Поляків і нічого для Українців. Я певен, що дійсно військові люди, як генерал Сінклер і підполковник Дідковський, од себе такого договору не підписали б, а зробили це тільки в послуху перед наказом Головного Отамана, який, як людина не військова, тільки й міг поставити Українську Армію в таке принижуюче й прислужницьке становище перед Поляками.

Українське військо названо для Польського війська союзним, а на ділі його віддано під польську команду і на польську службу, хоч воїни йшли з думкою про службу рідній Українській справі свого народу.

Польська участь в операціях вимовлена тільки до Дніпра, на Правобережній Україні, то б то на території, яку Поляки, як було вияснено з 3 § договору 21 Квітня, вважають правно своєю в межах 1772 року і в якій згодилися відступити Петлюрі під Україну дві губернії. На Лівобережну Україну вони не йдуть і помічі не дають, бо то... Москві. Це відповідає польському програмі «на знищення Русів», то б то *України*. Правобережжя вони вважають своїм, тому й фронт звуть польсько-більшевицьким, без згадки про Українців, наче в нім Українська армія участі не бере від себе і за свою справу. Назви фронту і українським немає. Українська армія несе своє життя не за Українську справу, а за Польські інтереси порабощення України, а тому й фронту українського бути не може — він є польський. Цим Українська армія в цій договорі понижується і обезличується польським так, що і фронт не носить в собі українського, а тому нема і в назві фронту навіть натяку на Українців. Операції всі — тільки під Польською командою, тому Українська команда їй підлегла. Роль Української армії понижено до субординного значіння польської частини. Яку кількість військової сили дають Поляки для походу — не сказано в договорі. Один Польський полк виставлено важнішим цілої Української армії, яка помагає й служить йому. Через це, по § 4, Польська команда призначає до Українських штабів своїх старшин, не питаючись на те згоди й порозуміння з Українською командою, як підлеглою їй, а Українська команда в Польські штаби доступу не має і тільки посилав за польською згодою до Поляків в їх розпорядження своїх старшин для зв'язку і виконання польських доручень. По § 5 Українське військо — це військо «предоставлені до розпорядження начальної команди Польських військ», яка має право розпорозити їх по всіх усядах, послати в найнебез-

печніші місця і бовві передові операції, навіть на знищення, а Польське військо держати в тилу і використовувати собі успіхи Українських перемог. Навіть бойова здобич Українськими частинами панцерних потягів і т. п. повинна вважатися здобиччю Польського війська і перейти до Поляків.

Таким чином, над Українською Армією устанолено Польську команду, якій віддано українські — перемоги, життя, смерть... З Українського боку над цим ні союзнаї участі рівноправного, ні контролю, ні ініціативи. А сама армія є польсько-українською і польською, української ж армії не існує (§ 7). Виходить, коли б українська частина зайняла яку частину своїми силами, то те зайняття буде польсько-українським або польським. Перемоги Української армії — не українські, а польські. Українська армія — це тільки гарматне м'ясо під польською командою, в польських руках і в польських інтересах, для обсягнення Поляками на Україні меж Польщі 1772 року і реставрації польського панства поміщиків. Українських генералів і Петлюру віддано договором під команду польську. А як Лівницький назвав Петлюру носієм верховної влади У. Н. Р., то і верховну владу У. Н. Р.

Параграфом 6-м договору Петлюра з своїм урядом зобов'язався під час походу доставляти Польському військові всі харчові продукти, реквізуючи серед місцевого населення, як і коней, підводи, робочих і доставляти Полякам «відповідну готівку», то б то відповідну суму української валюти. Реквізичійні квитки населенню українському установлено договором писати на двох мовах — на польській і українській. Польська мова і її обов'язковість у вжитку Української влади на Українській території серед Українського населення — це прикмета й символ польської влади на Українській території, над Українським народом і початок колонізації краю та його інкорпорації до Польщі. Для Поляків було вигідним, розпачуватись чужими грошима, які доставляв їм з свого грошового друку уряд Петлюри. Очевидно, що ці гроші, позбавлені забезпечення, не мали об'єктивної вартості, а тільки спекулятивну. Для населення вони не могли бути еквівалентом і воно задушно губило реквізоване у його трудове добро. Щоб зменшити незадоволення й опір, умовилися давати до грошей українських ще й премію сіллю та нафтою... Ці продукти показані польськими, а в дійсності були українськими, бо походили з земель, належних Українському народові і ним залюднених, тих, що Петлюра договором 21 квітня 1920 року відрізав од України Полякам. Таким чином, і премія була не польська, а українська, і не польськими, а українськими коштами народу. Але Поляки рішили на цьому зробити ще й спеціально польську спекуляцію коптом Українського народу. Пунктом д) § 6 за польською командою установлені біржові функції визначати своєю владою вартість української валюти і польській валюті. В ті часи польська марка була дешевша за українську гривню, але польська команда установила рахувати одну польську марку за 10 українських гривень. Таким чином, Поляки брали для своїх потреб од Українського населення за 1 марку те, що коштувало 10 гривень, а населення, коли йшло з тими марками на ринок, то за 10 марок одержувало 1 гривню! Сутички на цім ґрунті з населенням привели до того, що по інтервенції Українського

уряду Петлюри було встановлено за 1 марку 5 гривень! Так грабували Український нарід і цим способом. Польська марка швидко впала катастрофічно, а гривня теж загубила свою навіть спекулятивну вартість і населення українське було просто пограбоване.

Сама премія була спекуляцією на безвихідну нужду Українського населення в солі та гасі, забраних Поляками від Українського народу з його території. Ця премія була мізерною, гомеопатично малою довою, а щоб часом яке українське серце реквізиторів не розмякло й не дало своєму братові українцеві більше, то договір установив контроль і стеження за преміями через «приділених польських господарчих старшин».

Очевидно, що реквізиції-грабунок в українського населення для Поляків, зроблені, по договору, українськими руками й українськими силами та засобами, весь одіум, всю ненависть і всю ворожнечу населення українського повинні були осередкувати й звернути на українську владу Петлюри і одвернути від Поляків. Цим самостійні військові операції Петлюри на будуче нищилися остаточно, а на даний момент робилися без польської участі й допомоги не можливими. Так Петлюра з своїм урядом виставався й на будуче в повнім порабощенні і на добрій волі у Поляків, які над ним стали повними хазяїнами і панами.

Очевидно, що в цих умовах українська військова сила місцевими поповненнями, особливо добровільними, ніяк не могла вирости, а щоб ще більше гарантувати себе од цієї небезпеки, то Поляки умовилися з Петлюрою дати Українцям зброю, амуніцію, снаряження тільки на три дивізії (§ 12). Та й цю порцію звязали додатковою умовою. Українська Делегація в Парижі на чолі з Головою її Сидоренком придбала була велике майно військове од Американців і організувала переправку його до Української армії на листопад 1919 року. Сербські і Польські агенти в Парижі вжили з свого боку всіх заходів, щоб розвалити цю справу, і проти них довелося вести велику боротьбу.

Такими заходами Поляки обмежували зріст Українських військових сил трьома дивізіями, то б то кількістю, з якою самостійних військових операцій вести не можна.

В міру пересування по Українській території Поляки займають на ній в своє посідання залізниці, встановлюють на них свою військово-залізничну владу, яка по своїй уподобі й волі звільняє з залізниць кого хоче і замінює своїми людьми, зробивши про це тільки повідомлення, щоб знали, до кого звертатися. На тій же території жандармерія і етапове військо польські. Заміна Українцями може наступити потім, по згоді Поляків.

Так при допомозі договорів Петлюри з Поляками 21 і 24 Квітня 1920 року Українськими силами, кровю і коштами відбудовувалася Польща в межах 1772 року, принаймні з Українською територією в 162.000 кв. кілометрів і можливостями дальшого поширення до меж 1772 року! Поляки й не ховалися з цими думками, бо в договорах вони ясні, як день, але ж Петлюра зробив договори таємними од Українців і вів неспівому цього, ошукану Українську армію в бої й на смерть за Польщу та її поміщиків на Українських землях. Завдяки договорам Поляки вагтібали жар чужими руками і нищили Україну Українськими ж руками, щоб

заволодіти нею знесилою, позбавленою можливості спротиву й виснаженою.

Для того і польська мова в реквізичійних квитанціях на Україні, і обов'язковість тільки польської мови в договорах 21 і 24 квітня 1920 року, і польська влада на Українській території, і Польський прапор, який замінював собою Український. Коли Українські частини, які були передовими, займали що небудь і вивішували Український прапор, то Поляки надходили й замінювали його своїм. Всім ще памятно, до якої сутички це довело в Києві, де Поляки так само вивиннули розвіватися свій прапор!

Не дурно вже в 1917 році в Києві з помішкань Польського костьолу ширилися відозви, в яких проголошувалася Польща до Дніпра в межах 1772 року, а населення в тих межах називалося Поляками і нищилося само ім'я України й Українець. Уніятський митрополит гр. Шептицький, вертаючись в Галичину, як раз у адміністрації тих помішкань знайшов собі гостинність і жив там. Як виявилось в 1919 році, Шептицький з Тишкевичем і ин. творив організацію, яка мала своїм завданням знищення Української державності і роздертя України на шматки на користь Австрії, а як Австрія розсипалася, то на користь Польщі.

Так і Брюховецький не вислужувався перед Москвою та не робив їй таких уступок, як в цих договорах вислужувався Петлюра перед Польщею та нароби в них їй таких уступок, на які не мав ніякого права і од яких повинно було б удержати елементарне чуття патріотизму, яке в той же час вимагало б пошани до честі Українського імені і до гідності Української нації. Все віддано, потоптано, опльовано... Було з чим таїтися, тому й договори таємні.

Скоропадський московськими езекуціями та проголошенням федерації викликав проти себе повстання Українського народу. Федерацію він проголосив отверто і ця отвертість була виявом честности. Він не міг не знати, що це викличе заколот проти його. Петлюра брав участь в повстанні і після повалення Скоропадського повстанцями, утворив для Українського народу порабощення Польщі і Полякам, як Московську федерацію. І з цим потаївся! Але сотні фактів давно вопіють про це і виразно промовляють тим, хто вмів аналізувати явища і вдумуватися в них. Договори, 21 та 24 квітня 1920 р. тільки освітлюють ті факти і виявляють в тій руйницькій роботі певну систему.

Коли порівняти Ризький договір большевиків Московських з Поляками 11 жовтня 1920 року з Варшавським договором Петлюри з Поляками 21 квітня 1920 року, то побачимо, що Поляки орієнтувалися в своїх вимогах на договір 21 квітня 1920 року, утворений з Петлюрою. Большевики були побіжені і поляки ставили їм свої вимоги, які підкріплювали договором з Петлюрою, висовуючи конкуренцію. Межі договору з большевиками ті самі, що в договорі з Петлюрою 21 квітня. Маленьке вирівнювання ліній в рахунок брати не можна. Про забезпечення культурно-національних прав Українського населення на відданих Польщі Українських землях § 4 Ризького договору, з 11 жовтня 1920 року, каже те саме, що й § 5 договору 21 квітня з Петлюрою, тільки иншими виразами: Українське населення віддано на колонізацію і національне знищення, бо формулу рівноправ'я

складено обłudно и хитро, а з польського боку й симулятивно. Так Петлюра своїм договором 21 квітня 1920 року прислужився Полякам проти Української нації і в їх справі в Москвою.

Наведені мною докази мусять довести Українцям, що договір 21 квітня 1920 року й незаконний і недійсний для Українського народу во всіма наслідками, а зроблений мною, хоч і далеко не повний аналіз того договору з додатком до його мусять спонукати Українців вжити заходів проти того договору, як безмірно шкідливого для Української нації, і свободи, незалежності, державности, добробуту, культури, цивілізації і честі та доброго імені.

Що ж торкається осіб, які вели Українську національну справу державности, свободи, відродження й розвитку в темну від Українського народу, творили в Поляках договори в 21 і 24 квітня 1920 року, з якими таїлися од Українців, які переводили ті свої договори-змови в виконання проти Української нації, які помогли Полякам надіти петельку на шию 9.000.000 української людности і відрізати від живого тіла України 162.000 кв. кілометрів Української території, залюдненої українцями, які руйнували Українську справу, зневажили Український нарід і не шанували його доброго імені й честі та людської гідности, то, поки, по виразу народнього поста, «настане Суд», проти оттих осіб принаймні треба бути обережним, бо своєю роботою вони показали, що вони вміють тільки заводити. Це найменше. Хай наведені договори промовлять до сумління кожного, чи можна тим особам вірити і чи можна й на далі дозволити їм втручатися в святе й чисте діло Українського відродження, яке вони руйнували і віддали на глум та на поталу Полякам, віддали свідомо, бо нерозуміння цього свідчило б про брак потрібного для громадянина інтелекту.

Прага. Берез. 1926 р.

Р. S. Статтю мою уже було набрано, як прийшла звістка про ганебний вчинок Шварцбарда, який зрадницьки позбавив життя безборонного українського емігранта С. В. Петлюру і в своє виправдання заявив, ніби то він цим актом мстився за жидівські погроми на Україні.

С. Петлюра остільки був далеким од якого-б не було антисемітизму, що з ним працювали жиди в українських міністерствах, в Паризькій делегації, в Лондонському посольстві і інших українських установах. А між його найближчими співробітниками я сам знаю п'ять українців, жонатих на жидівках. Очевидно, що сих людей, як і самих жидів, ніяк не можна запідозрити в антисемітизмі і допустити, щоб вони могли працювати з Петлюрою, коли-б він був юдофобом чи погромщиком.

Я був міністром юстиції, коли в 1918 р. московські військові частини натворили жидівських погромів на Україні. Рада Міністрів одноголосно ассігнувала три мил. карб. на допомогу розгромленім. Петлюра підписав ту ассігновку і гроши видавалися.

Більш безглузлого обвинувачення Петлюри, як в погромах, не можна й придумати. Тут щось зовсім не так.

С. Шелухин.